

ПЛАН ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ПОСЕТИТЕЛИТЕ НА ПП БЪЛГАРКА И ПРОГРАМА ЗА БЕЗОПАСНОСТ

ГЛАВА I. ФИЛОСОФИЯ, ПОЛИТИКИ И ПРИНЦИПИ

1. Философия

Планът за управление на посетителите (ПУП) се разработва като част от десетгодишния План за управление на Природен парк „Българка“. Той е документ, който представя политиката на Дирекцията на ПП „Българка“ за капацитета на Природния парк да формира и наложи туристически продукт, включващ услугите и средата в Парковата и извънпарковата територия за развитие на природосъобразни форми на туризъм и рекреационни дейности, да осигури за посетителите¹ по-добър комфорт, сигурност и достъп до територията на Парка и като цяло да подпомогне балансирано развитие на туризма на цялата територия, чрез развитие на туристически атракции и в югоизточната част на Парка.

Дирекцията на Природен парк „Българка“ отчита, че със своите ресурси Паркът предлага многообразни възможности на посетителите – наслада от досега със съхранена природа, природозащитно образование, рекреация, спорт и икономическо развитие на околпарковия регион, чрез формите на устойчивия туризъм.

Паркът привлича с природните си богатства - прохладата и тайнствеността на горите (¾ от които букови); с дивите си обитатели – множество птици и представителни за българската природа видове, като скален орел, кафява мечка, благороден елен, вълк, сърна, златка; с изворите на емблематичната за Средна Северна България река Янтра, с красотата на защитените местности „Студен кладенец“, „Столища“, „Мъхченица - Йововци“, „Соколски манастир“ и с природните си забележителности „Естествено тисово находище“, „Мъхнатите скали“, „Виканата скала“, Вековното дърво „Големия бук“ и др.

Наред с природните си забележителности, Паркът е богат и със знакови за историята и културата места и обекти, сред които римски пътища, античният паметник - пещерата „Килийките“, НПМ „Шипка – Бузлуджа“, Соколски манастир, АЕК „Етъра“ и др.

Достъп до атракциите осигуряват както съществуващи, така и изградени и поддържани от Парковата дирекция туристически и специализирани маршрути, посетителска инфраструктура за отдих, за образователни и развлекателни дейности.

2. Политика за управление на посетителите

2.1. Политиката на Дирекцията за управление на посетителите цели да създаде условия за досег с дивата природа, без това да накърнява природозащитния статус на територията.

2.1.1. В Парка се поддържа и развива туристическа инфраструктура, гарантираща безопасност на посетителите и минимално въздействие върху околната среда.

2.1.2. Дирекцията поддържа и обогатява условията за туризъм чрез последователна политика, отворена за партньорства.

2.1.3. При изграждането и управлението на туристическата инфраструктура, Дирекцията се стреми да се консултира с органи, имащи отношение по сходни проблеми.

2.1.4. Управляваната от други организации туристическа инфраструктура се създава и поддържа в съответствие с действащите правила в защитената територия.

2.1.5. Създадената от Дирекцията туристическа инфраструктура се базира на отговорно използване от посетителите.

¹ За целите на Плана за управление на посетителите се използва терминът „посетители“, който включва в себе си не само туристите, но и другите посетители – с цел образователни дейности, наслада, рекреация, спорт, участие в културни и др. масови прояви

2.1.6. Организираните масови и спортни прояви (*със или без състезателен характер*) се провеждат след съгласуване с ДПП.

2.1.7. Дирекцията ограничава или спира използването на инфраструктурата:

- при възникнали опасни за живота и здравето на човека обстоятелства;
- при установено нарушаване на компоненти на околната среда в резултат на негативно антропогенно въздействие до възстановяване/самовъзстановяване на средата.

2.2. Водещо в политиката за управление на посетителите е осигуряването на:

2.2.1. Достъп за всички

Особеностите на релефа, както и целта да се защитят места и видове с висока консервационна значимост и чувствителност /уязвимост към антропогенното въздействие, налагат ограничения в достъпа до всички части на Парка. Затова ДПП изгражда на подходящи за човешкото присъствие места специализирани туристически маршрути/обекти с интерпретация на атрактивни за посетителите теми.

Създават се места и маршрути „Достъпна среда“, предназначени за използване от хора с ограничени физически (двигателни, зрителни, др.) възможности.

2.2.2. Управление на безопасността на посетителите

Посещенията в планината крият своите рискове. За свеждането им до минимум, Дирекцията подготвя и приема Програма за безопасността на посетителите, в която се включват превантивни действия, издания с информационен и препоръчителен характер, информационни модули с действащите правила за поведение, полезни връзки и под., поставени на масово достъпни места, поддържане на изградената мрежа от маршрути и обекти в територията на Парка.

2.2.3. Спазване на природозащитното законодателство

Като орган за управление, Дирекцията на Природния парк изисква и контролира спазването на режимите, нормите и правилата, разпоредени за защитената територия от българското законодателство и Плана за управление на Парка.

2.2.4. Въведени са регламенти за осъществяването на туристически, спортни, образователни и др. дейности в Парка²

2.2.5. Партньорства

Дирекцията на Природен парк „Българка“ намира, че партньорствата могат да създадат важен ресурс за подпомагане и развитие на устойчив туризъм, основан на атрактивната дестинация „Природен парк „Българка“, в и около защитената територия.

ДПП може да подкрепя проекти, когато са насочени към опазване на околната среда, към обществена и икономическа устойчивост на региона и съответстват на целите в Плана за управление на Парка.

При избора на партньорите следва да се отчита влиянието от всякакъв вид развитие върху защитената територия.

Предложените партньорски проекти трябва да се анализират в контекста за дългосрочно управление на защитената територия и отговорност на страните.

ДПП има водеща роля за развитието на посетителската инфраструктура и създаването на туристически продукти в Парка, но ще подкрепя и други заинтересовани страни, когато дейностите им не противоречат на целите и предназначението на Парка и са допустими по действащия План за управление.

2.2.6. Доброволци

Дирекцията на Природен парк „Българка“ оценява ползата от доброволчеството и доброволците в дейностите, свързани с работата с посетителите.

² Регламентите са посочени в Раздел III *Предписания*

Могат да бъдат подкрепяни предложения за проекти на доброволци, осъществявани природосъобразно, ефективно и безопасно и съобразени с управленските цели на Дирекцията.

3. Принципи

3.1. Принципи, използвани при разработването на Плана за управление на посетителите

3.1.1. Целите на предвидените дейности са ясно и точно зададени.

Целите задават определения на желаните природни и социални условия за отдих и туризъм в защитената територия, без това да накърнява природозащитния ѝ статус.

3.1.2. С природните си дадености и управление, отворено за устойчивия туризъм, Природният парк осигурява различни възможности за наука и образование, рекреация, отдих и туризъм, без да се пренебрегват консервационните цели на управление.

Наличието на разнообразие от възможности за преживявания и отдих в планината, осигурява на посетителите достатъчен избор и удовлетворение. Тази удовлетвореност е средство и за опазване на защитената територия от инициативи за развитие в несвойствени за Парка мащаби и дейности.

3.1.3. Управлението е насочено към въздействие върху предизвикваните от човека промени, оказвайки влияние върху причинителите.

Предизвиканите от човека промени могат да доведат до неприемливи и неподходящи за посетителите и /или за управлението на територията условия. Чрез въвеждането на регламенти за практикуваните в Парка форми на туризъм, спорт, рекреация и др. дейности, Дирекцията се ангажира с действия, които ефективно влияят върху размера, вида и местата на тези въздействия.

3.1.4. Има управленски проблеми, които не зависят от натоварването на територията с посетители

Само някои от проблемите са директно свързани с броя на хората, използващи територията. Силно влияние върху размера на негативното антропогенно въздействие оказва поведението на посетителите. Правилата и разпоредбите, прилагани за посетителите, както и „възпитанието“ (вкл. превантивната дейност) им, могат да променят степента на отрицателно въздействие.

3.1.5. Ограничаването на използването на територията е едно от управленските решения

Приоритетно се използват управленски действия, насочени към подобряване на поведението, пренасочване или задържане на посетителите към по-малко чувствителни места, регулиране на туристопотока във времето и увеличаване на трайността на ресурсите.

Въвеждането на разрешителни и съгласувателни режими за определени дейности, прекият контрол върху посещението на определени места и върху поведението на посетителите е крайна, но понякога и наложителна мярка.

3.1.6. Мониторингът е съществено важен за професионалното управление.

Броят на посетителите, както и въздействието им върху околната среда трябва да бъдат предмет на мониторинг³.

Мониторингът може да се определи като периодично и систематично измерване и отчитане на ключови индикатори на определени съобразно консервационната си значимост и/или посетителска натовареност места и обекти.

3.1.7. Необходимо е постигане на разбирателство между заинтересованите страни и групи от населените места в и около парковата територия, относно действията за успешното управление на защитената територия.

³ Мониторингът на броя на посетителите и Мониторингът на въздействието на посетителите върху околната среда са елементи от Екологичния мониторинг на защитената територия.

За да е успешно управлението на защитената територия, следва да се води открит диалог със заинтересованите страни от населените места в и около парковата територия за привличане на обществеността в управлението на Парка на база споделяне на дългосрочни общи отговорности и ползи.

3.2. Принципи за стандарти за туризъм и други посетителски услуги в защитена територия

3.2.1. Фокусиране върху природата

Обектите и маршрутите дават възможност на посетителите да общуват с природата.

3.2.2. Интерпретация

Интерпретацията е обществена услуга, която цели да създаде у посетителите нагласа чрез лично участие и с помощта на илюстративни средства да възприемат природната среда, да разберат значенията, връзките и значимостта на елементите, процесите, хората и събитията, с които тя е свързана. За разлика от информацията, която е знание, придобито от изследване, опит или обучение, интерпретацията предава значението на нещо чрез онагледяване, обяснение, преживяване.

Интерпретацията е едновременно програма и дейност.

Програмата определя нещата, върху които се съсредоточава вниманието на посетителите и създава атрактивни продукти – филми, експозиции, игри, които подпомагат въздействието.

Дейността са уменията и техниките, с които интерпретаторът посредничи в улавянето на природните послания, превежда на езика на природния свят, помага на посетителите да го разберат и да му се насладят.

Интерпретацията е и образователна дейност, която има за цел да разкрие значения и връзки чрез използването на оригинални предмети, чрез опит от първа ръка и с помощта на илюстративни средства, а не просто да предаде фактологична информация. Тази дейност се основава на систематичното опазване и използване на природните и културни ресурси.

3.2.3. Практика на екологична устойчивост

Полагат се целенасочени усилия за постигане на практики в устойчивия туризъм с минимално екологично въздействие

3.2.4 . Принос към природозащитата

За посетителите с природозащитна култура марката „Парк Българка“ ще означава гарантирано качество на услугите и преживяванията сред природата. В същото време, марката ще удостоверява, че местните хора и туристите, които пребивават в Природен парк „Българка“, както и предлаганите туристически услуги в него не увреждат природата, а допринасят за нейното опазване, като същата загриженост се отнася и за културно-историческото наследство.

3.2.5. Принос към местното⁴ население

Популярността на разработените атрактивни възможности за приключенски преживявания, туризъм, спорт и рекреация в Парка, организираните масови културни и спортни прояви, фестивали и под., ще привличат посетители, които ще носят приходи на местата за подслон, на майсторите на традиционни занаяти и селскостопанските производители, предлагащи своите стоки и услуги в и около Парка.

3.2.6. Уважение към историята и културата на региона

Интерпретирано по подходящ начин, съхраненото културно-историческо наследство, включено в предлаганите продукти - образователни, религиозни и др. маршрути; информационни, образователни и рекламни материали; традиционни масови прояви,

⁴ Жителите на населените места в Природния парк и на общините Габрово, Трявна и Мъглиж.

свързани с дати от празнично-обредния календар на балканджията, ще демонстрира уважение и чувствителност към местната култура, бит и душевност.

3.2.7. Уважение и грижа за посетителите

Доколкото екипът на Парковата дирекция изпълнява и някои туристически услуги – водачество, интерпретация, изнасяне на беседи, анимация за деца и възрастни в специализирани приключенски центрове, по екопътеки и опознавателни маршрути, в работата си с посетителите⁵ следва да спазва изискванията за уважение към аудиторията, за диференциран подход към различните възрастови групи, малцинства и др., както и да следи за безопасността на посетителите⁶.

Дирекцията следва да предявява същите изисквания към туроператори, фирми, клубове и др., предлагащи посетителски услуги в територията на ПП „Българка“.

3.2.8. Отговорен маркетинг

Предлаганите услуги и възможности за туризъм, отдих, спорт и рекреация следва да бъдат честно и точно предлагани в информационните и рекламни кампании, така че у потенциалните посетители да се формират реалистични очаквания и нагласи.

4. Подходи за управлението на посетителите

4.1. Зониране

С Плана за управление на Природен парк „Българка“, се определя и дефинира „Туристическа зона“. Тя е територия, чиято първостепенна функция е да обслужва туризма и управлението на посетителите.

4.2. Информация и интерпретиране

С този подход се създава възможност за посетителите да опознаят Природния парк и да се информират за правилата, принципите и начините за управление на защитената територия.

4.2.1. Създадени са интерпретирани маршрути, обекти и интерпретаторски програми в приключенски модули, които допринасят за по-голямото разбиране и оценка на природата, съпричастност/ съпреживяване на посетителите при общуването с нея.

4.2.2. Местата за посещение, входи в ПП, маршрути и обекти в Парка са обозначени с подходяща информационна инфраструктура – знаци и съоръжения.

4.2.3. Рекламните материали, изработени и разпространявани от Парка и партньорите, предоставят достатъчно информация за природните и културните ресурси, за значимостта на Парка, за целите на управление и механизмите за прилагането на Плана за управление, за основните и допълнителни туристически услуги в ПП.

4.2.4. В Парка и околпарковата територия работят информационни/ природозащитни/ образователни/ туристически центрове и точки, на ДПП или партньорски, които дават информация и/или разпространяват информационни, образователни и интерпретативни материали – свързани с Парка, региона и туризма, организират и предлагат услуги, свързани с интерпретация и обучение за посетителите.

4.2.5. Информацията за Парка и всички информационни, образователни и интерпретативни материали са подготвени в съответствие с интересите на целевите групи и са обществено достъпни.

4.2.6. Информирана обществена среда се поддържа чрез интернет страниците на Дирекцията: www.ppbulgarka.net ; www.ppbulgarka-bio.net

⁵ Виж Насоки за прилагането на диференциран подход в работата с посетителите

⁶ Виж Програма за безопасността на посетителите в ПП „Българка“, Приложение I към ПУП

4.2.7. За създаване и поддържане на публична прозрачност за ПП и неговото управление, Дирекцията на Парка изгражда и поддържа мрежа от „зелени“ кореспонденти на местни, регионални и национални медии.

4.2.8. Трайните ползватели на територията на Природния парк работят в партньорство с Парковата дирекция и популяризират идеите на ПП. За изграждане на дългосрочна взаимна подкрепа и сътрудничество и налагане на марката „Парк Българка“, полезен подход е създаването на бизнес-партньорства в областта на туризма⁷.

4.3. Посетителска инфраструктура.

Развитието на инфраструктурата в Парка е базирано на природосъобразни принципи, водещи до съхраняване на (или минимална намеса в) природната среда.

4.3.1. Създадената зона „Туризм“ е съобразена с районите на традиционно човешко присъствие и съществуваща инфраструктура, посетителските обекти и съоръжения се концентрират там.

4.3.2. За насочване на посетителите към регламентираните туристически обекти и маркирани маршрути са обозначени входи към парка.

4.3.3. Парковата администрация, собствениците и ползвателите на сградите и съоръженията за обслужване на посетителите, поддържат в управляваните от тях обекти условията за сигурността на посетителите.

4.4. Правила за поведение на посетителите

В изпълнение на Закона за защитените територии, Плана за управление и други нормативни документи, Парковата дирекция създава и въвежда Правила за поведение в Парка. Информацията за Правилата е широко разпространена в Парка, те са общоизвестни, общодостъпни и са задължителни за посетителите.

4.5. Посетителите са коректив за работата на Парковата дирекция

Посетителите могат да представят своите виждания, изисквания и въпроси за работата на Парковата дирекция, за състоянието, стопанисването и услугите, предлагани в Парка, в т. ч. местата за подслон, чрез обратна връзка – телефон, факс, E-mail, на пощенския адрес на Дирекцията. Координатите за контакти с управата на Парка са огласени чрез изданията и информационните панели на туристическата и посетителска инфраструктура.

Управлението на ПП обсъжда постъпилите забележки, препоръки и изказани мнения от страна на посетителите, конструктивните предложения са добре дошли.

4.6. Управление на въздействията от туризма

В Природния парк не се допуска нарушаване състоянието на природните компоненти за сметка и в следствие присъствието и дейностите на посетителите.

4.6.1. Обекти като центрове за образование и интерпретация, места/зони, оборудвани с посетителска инфраструктура, предназначена за еднократен отдих, биваци и други, следва да въвеждат времеви график с определен поеман капацитет за брой посетители.

4.6.2. Посетителите в ПП не носят и не използват химични вещества, уреди и средства, водещи до нарушаване естественото състояние на природните компоненти.

⁷ Опит в изграждането на такива бизнес партньорства имат българските паркове - членове на Европейската мрежа от представителни защитени територии PAN Parks: НП „Рила“ и НП „Централен Балкан“.

4.6.3. Чистотата е общо задължение и отговорност. Водещият принцип е „Внасяш – Изнасяш“. Всеки посетител изнася отпадъците си до най-близкото регламентирано място за събиране на битови отпадъци (пластмаса, стъкло, метал и хартия) извън територията на ПП.

4.6.4. Собствениците и стопаните в ПП поддържат сградите си, съоръженията и прилежащата им територия съобразно със санитарно-хигиенните норми.

4.6.5. При извършване на ремонтни и строителни дейности, неизползваните материали и строителните отпадъци се изнасят извън ПП на определените за тази цел места или се рециклират.

4.6.6. Парковата администрация, собствениците и ползвателите на сградите и съоръженията (*вкл. за обслужване на посетителите*) и общините договарят регламентираните депа и условията за управлението на твърдите битови отпадъци, и поддържането на определените за това места.

4.6.7. Ако вследствие на посещенията се наблюдава негативно въздействие върху елементи на околната среда, Парковата администрация взема мерки – вкл. преустановява туристически дейности, за своевременното регулиране на въздействието и възстановяване/самовъзстановяване на природата.

ГЛАВА II. АНАЛИЗ НА СЪЩЕСТВУВАЩАТА СИТУАЦИЯ

Управленската политика на Дирекцията на ПП „Българка“ прилага действащото законодателство и нормативни разпоредби. Туризмът в Природния парк се развива в съответствие с предназначението на защитената територия, като се създават добри условия за естетична наслада, духовно обогатяване и досег с природата.

1. Паркът - достъпен за посетителите

Предвид разположението на Главното Старопланинско било и ролята му като географска бариера, достъпът до ПП „Българка“ може да бъде определен като достъп от север, достъп от юг и достъп от билните части на планината.

➤ Достъп от север:

Поради близостта на ПП „Българка“ до гр. Габрово, гр. Трявна и гр. Плачковци, сериозен туристопоток идва от северната страна на Парка¹.

Основни подходи към ПП „Българка“ с обществен транспорт:

❖ Железопътна връзка с основната ЖП линия за Северна България, чрез връзката:

- ЖП възел Горна Оряховица - Царева ливада – Трявна – Плачковци – гара Къстец – Радунци – Дъбово;
- ЖП връзка Царева ливада – Габрово

❖ Автобусна връзка:

- Габрово - местност Узана
- Първокласен път Габрово - вр. Шипка – гр. Шипка
- Габрово - АЕК „Етъра“/Соколски манастир
- Габрово - кв. Ябълка
- Габрово - кв. Недевци - кв. Лютаци
- Габрово - кв. Етъра - Чарково
- Габрово - Соколски манастир
- Трявна - с. Станчов хан
- Трявна - Плачковци - гара Кръстец

❖ Достъп с личен² транспорт

Този достъп е обезпечен от републиканската и общинска пътна мрежа чрез входните пунктове към Парка. Специализираните зони за паркиране са сравнително малко и са свързани преди всичко с другите туристически обекти в района. Такива зони има в м. Узана, Соколски манастир, АЕК „Етъра“ и вр. Шипка.

При теренна инвентаризация³ е установено, че състоянието на пътищата от републиканската пътна мрежа *е много добро* и позволява свободен достъп до подходите на Парка.

Състоянието на общинските пътища *е задоволително* (има асфалтово покритие в основните направления), като на много места пътната настилка е с нарушено покритие.

¹ Данните са от „Туризм, рекреация, спорт, услуги на Територията на ПП „Българка“, Финален доклад – 30.05.2013г.

² Достъп с личен транспорт е възможен и по направленията за достъп с автобусен обществен транспорт

³ Източник - вж. 1

Маркиран е пътят от м. Бъзовец за с. Станчов хан. Настилката е макадамова и е в добро състояние за преминаване с личен автомобил при летни условия.

Маркирани пътни участъци, в които има нарушена или липсваща асфалтова настилка, както и където има затруднения в проходимостта по съществуващата инфраструктура:

- трасето от язовир „Хр. Смирненски“ към Тодорчетата - големи участъци с разрушен асфалт, преминаващи към път в друга категория - почвен път;
- от с. Селце към Горски дом „Българка“ също са отбелязани места с промяна категоризацията на пътя.

❖ Достъп по основни горски пътища:

- Шипка - местност Узана
- Бузлуджа - с. Потока
- с. Селце - Горски дом „Българка“
- ГД „Българка“ – местността Ябълките – отклонение от асфалтов път за гара Кръстец – с. Селце

Пътищата са проходими с високопроходими моторни превозни средства (МПС).

Пътеките, които се използват като трасета по основни туристически маршрути, на места са с нарушено покритие (*изровени или силно набраздени*) от АТВ машини или мотори, които се движат неправомерно в територията на ПП „Българка“. В ПП „Българка“ (кв. Ябълка), има съществуващ мотополigon, където любителите на екстремни изживявания могат да практикуват хобито си, без да предизвикват изравяне на трасетата по пешеходни маршрути или почвена ерозия, когато се движат напосоки из територията на Парка.

○ **Достъп от билните части на Стара планина:**

- От запад на изток по протежението на ПП „Българка“ преминава Европейският маршрут Е-3, който на места се движи по границата на Парка, на други места - извън него, в частта от връх Бедек в посока на изток, Е-3 минава през Парка.
- По границата в западната част на ПП „Българка“ минава маршрут В13, който тръгва от х. „Узана“, продължава до балнеологичен комплекс „Люляци“ и оттам по друг маршрут извън Парка, отвежда до с. Дебел дял.

➤ **Достъп от юг:**

Основни подходи към ПП „Българка“ с обществен транспорт:

- ❖ Железопътна връзка с основната ЖП линия София – Бургас (*Подбалканската линия*), чрез връзката гара Казанлък - ЖП възел Дъбово – Радунци - гара Кръстец – Плачковци - Трявна
- ❖ Автобусна връзка:
 - гр. Шипка - вр.Шипка
 - гр.Шипка – през вр. Бузлуджа - вр. Шипка - гр. Габрово
 - гр. Казанлък - през с. Крън – Бузлуджа - вр. Шипка
- ❖ Макадамов път:
 - Лява река – село Череша

➤ **Достъп по туристически пътеки, свързващи Северна и Южна България:**

- гр. Трявна - гр. Плачковци - х. „Кръстец“ - крепостта „Калоянка“ - с. Селце - гр. Мъглиж
- гр. Плачковци - х. „Кръстец“ - Иванковата пътека - крепостта „Царска могила“ - с. Дъбово
- гр.Трявна – Плачковци - ГД „Българка“ - с. Енина
- гр. Габрово - м. Узана - с. Скобелево
- гр. Габрово – м.Узана - Ясеново
- Габрово - вр. Бузлуджа – гр. Шипка

- АЕК „Етъра” - Соколски манастир - вр. Шипка - гр. Шипка и др.

2. Територии за обслужване на посетителите⁴

За целите на ПУП предлагаме описание на съществуващите към момента в ПП туристически маршрути, обекти и практикувани форми на туризъм.

2.1. Входно - изходни пунктове

Входно-изходните пунктове за туристите се намират на границата на Парка и са обозначени със специална инфраструктура.

2.2. Туристически маршрути

Маршрутният е най-развитата форма на туризъм в ПП.

Туристическите маршрути отвеждат до места с вълнуващ природен и характерен за местните традиции културен ландшафт, до райони с богато биологично разнообразие. В исторически план, територията на Природния парк носи знаците на много минали процеси и събития от българската история, които будят интереса на посетителите. Пресичат го много пътни артерии, използвани от древността и свързващи Нове (Свищов) на река Дунав с Август Траяна (Стара Загора) и Филипополис (Пловдив): Шипченският проход, Верейският друм, Малий друм, Крънски, Енински, Тревненски и Яйканлийски проходи, Иванкова пътека и др.

Привлекателни за туристите са местата, свързани с исторически събития като НПМ „Шипка-Бузлуджа”, Соколски манастир, параклис „Свети Иван Рилски-Чудотворец” на вр. Кръстец, запазените центрове на самобитно строителство - старите къщи в Тревненско и Габровско - сред които шедьоври на Възрожденската архитектура, занаятите – живи и днес в АЕК „Етъра”, културата – наследството на Тревненската художествена школа, първите светски класни училища - Априловската гимназия и Славейковото школо, както и средища на съвременни забавни, развлекателни, образователни и спортни прояви.

Дирекцията на ПП „Българка” изгражда по традиционно съществуващите пътеки обслужваща инфраструктура, създава и специализирани маршрути - екопътеки. Направени са кътове за отдых, поставени са информационни и образователни табели, от които туристите получават в допълнение към естетичната наслада от вълнуващите панорамни гледки, богата и атрактивно поднесена информация за съответния район.

В Парка са възможни много от обичайните форми на туризъм – пешеходен, вело-, конен – , фотолов.

Някои автори въвеждат⁵ и т.н. *Познавателен туризъм*, с три направления според обектите/проявите, които са цел на посетителите:

- културно-исторически паметници и забележителности;
- произведения на изкуството от древността до наши дни (подвижните материални културни ценности) и
- периодични и епизодични прояви, които представят постиженията в областта на духовната култура: фестивали, спектакли, изложби, конгреси, панаири, тържествени чествания и др.

Част от обектите с характеристики от първото - и в преобладаваща степен от второто и третото направление, са извън Парка - Международното биенале на хумора и сатирата в Габрово, Националните Славейкови празници, Международният пленер по дървопластика,

⁴ С ПУ на ПП „Българка”, се определя и дефинира „Туристическа зона”, която включва определени територии, чиято първостепенна функция е да обслужва туризма, да балансира натоварването и използването на Парка за тези цели.

⁵ Виж „Туризъм, рекреация, спорт, услуги на Територията на ПП „Българка”, Финален доклад – 30.05.2013г.,

Международният фолклорен фестивал, традиционните панаири в гр. Трявна и в гр. Плачковци, музеи, галерии и под.

Колкото до културно-историческите паметници и забележителности, разположени в Парка, маршрутите в него осигуряват достъп до тези по своята същност туристически атракции. Предмет на ПУ и ПУП е да ги обвържат в туристическо райониране, съобразно обхвата на „Туристическата зона“, което да обогатят с интеригирани услуги за посетителите.

2.2.1. Пешеходни маршрути в територията на ПП „Българка“

❖ **E-3 Европейски маршрут Ком – Емине**

Начало/от запад на изток: х. „Мазалат“ - хижа „Партизанска песен“ – х. „Хлебна“ - м.Узана - вр. Шипка (Столетов) – вр. Бузлуджа (х. „Бузлуджа“) - вр. Караджова кула - вр. Бедек – ЗМ „Столища“ - ГД „Българка“ – с. Кръстец (х. „Кръстец“) – вр. Бабата - ЗМ „Студен кладенец“ – х. „Грамадлива“.

❖ **B1 Маршрут „Българка“**

Начало: Гр. Трявна - с. Станчов хан – с. Свирци - ЗМ „Студен кладенец“ - с. Мръзеци - с. Бъзовец - х. „Извора“ - ГД „Българка“ - вр. Бедек - ГД „Ябълка“ - АЕК „Етъра“- Соколски манастир - вр. Шипка - ГД „Узана“ - м.Топлешки дол - гр.Габрово

❖ **B2 Град Трявна – хижа „Грамадлива“**

Начало: гр.Трявна - с. Станчов хан- с. Свирци - вр. Белноврх - вр. Пролука - вр. Върбанов чукар - хижа „Грамадлива“.

❖ **B3 Град Трявна – хижа „Бузлуджа“ - по Верейския /Големия/ друм**

Начало: гр. Трявна -с. Боженци - м. Сечен камък - вр. Мъхченица – Папратливата поляна – м. Бедеците - хижа „Бузлуджа“.

Трасето е от II в. Пр. Хр., предполага се, че по него е минавал Александър Македонски при завладяване на тракийските племена в Долна Мизия. Един от най-важните вътрешно провинциални пътища, свързващ два големи римски търговски центъра от Север – Дискодуратера (в близост до днешна Гостилица) и от Юг – Пизос (в близост до Стара Загора).

❖ **B4 Село Радевци – Горски дом „Българка“**

Начало: с. Радевци - с. Гръбчево - хижа „Планинец“ - ГД „Българка“

❖ **B5 Град Плачковци – кв. Ябълка (Габрово)**

Начало: гр. Плачковци – кв. Късовци – Ножерите - м. Папратливата поляна – кв. Ябълка

B6 Квартал Ябълка - хижа „Бузлуджа“

Начало: кв.Ябълка (гр. Габрово) – Добруджанската поляна – по поречието на река Янтра – х. „Бузлуджа“

❖ **B7 с. Потока – чешма „Еверест“**

Начало: с. Потока – Заслон „Белчеви мини“ – с. Езеро - чешма „Еверест“

❖ **B8 с. Потока – вр. Шипка**

Начало: с. Потока – с. Езеро – вр. Кокошката – вр. Шипка

- ❖ **B9 АЕК „Етъра“** (гр. Габрово) – **Соколски манастир – връх Шипка** /Манастирската пътека/
Начало: Архитектурно-етнографски комплекс (АЕК) „Етъра“ - Соколски манастир – м. Черните паметници – м. Узун укуш - вр. Шипка

- ❖ **B10 Квартал Радецки (град Габрово) – връх Шипка**
/ по стария Шипченски проход/
Начало: кв. Радецки (гр. Габрово) – м. Червен бряг – м. Узун укуш - вр.Шипка

- ❖ **B11 кв. Радецки - вр. Шипка**
Начало: кв. Радецки (*гр. Габрово*) – вр. Магаревец – вр. Шипка

- ❖ **B12 Град Габрово – хижа „Узана“**
Химитлийска пътека (Ясенски проход)
Начало: гр. Габрово (*кв. Смирненски*) – с. Зелено дърво – м. Узана – хижа „Узана“

- ❖ **B13 М. Люляците – м. Узана**
Начало: Габрово – м.Люляците (*14 км от Габрово*) – м. Осеникова поляна – х. „Партизанска песен“ - м. Узана

- ❖ **Път на четата на Капитан Дядо Никола**
Начало: с.Милевци – с. Койчевци – кв. Тепавици (*гр. Трявна*) – с. Енчевци – кв. Априлово (*гр. Габрово*) – АЕК „Етъра“- Соколски манастир - кв. Бичкиня (*гр.Габрово*).

- ❖ **По пътя на Тревненската чета**
Начало: гр. Трявна – кв. Божковци – с. Енчевци – с. Горни Маренци – с. Генчовци – кв. Априлово (с. Нова махала) – АЕК „Етъра“ (*гр. Габрово*).

- ❖ **По пътя на четата на Филип Тотю**
Начало: гара Кръстец – вр. Българка – Хайдушкото кладенче – х. „Бузлуджа“ – вр. Караджова кула – вр. Бедек – кв. Късовци – гр. Плачковци – гр. Трявна

- ❖ **Гара Кръстец – град Плачковци**
(по пътя на Мощите на Св. Иван Рилски)
Начало: гара Кръстец – вр. Голям Кръстец (*Параклис „Св.Иван Рилски-Чудотворец“*) – с. Брежници – гр. Плачковци.
Мощите на българския светец Св. Иван Рилски са пренесени през 1195 г. по заповед на цар Асен I от София до Велико Търново и престояват в околностите на вр. Голям Кръстец седем дни, на мястото, където сега е издигнат параклиса „Св.Иван Рилски-Чудотворец“.

- ❖ **Маршрут: Шипченски проход – Маркова кория – Малуша – Шадраваните – Марков стол – Узана.**
Маршрутът е свързан с местни легенди: за девойката Малуша, за Крали Марко, който пази прохода и др.

❖ **Туристическа пътека: АЕК „Етъра” – Соколски манастир**

Част от маршрут ЕМО „Етъра” - Соколски манастир - вр. Шипка

Маршрути с части в територията на ПП „Българка”*Маршрути на ТД – Казанлък*❖ **K1⁶ Село Ясеново – Корита**

Начало: с. Ясеново – м. Сечен камък – м. Патарешка – м. Корита

❖ **K2 Село Ясеново – хижа „Узана”**

Начало: с. Ясеново – м. Киселцата – м. Улуците – Хайдушката чешма – х. „Узана”

❖ **K3 Село Ясеново – Момина поляна - хижа „Узана”**

Начало: с. Ясеново - Момина поляна - хижа „Узана”

❖ **K4 Град Шипка – връх Шипка**

Начало: гр. Шипка – вр. Орлово гнездо – вр. Шипка

❖ **K5 Град Шипка – м. Копаците**

Начало: гр. Шипка – х. „Теменуга” – м. Копаците

❖ **K6 С. Крън – хижа „Бузлуджа”**

Начало: с. Крън – Барата – м. Комините - Бузлуджанска поляна – х. „Бузлуджа”

❖ **K7 Село Енина – хижа „Бузлуджа”**

Начало: с. Енина – Корданска чешма – х. „Бузлуджа”

❖ **K8 Село Енина – хижа „Бузлуджа”**

Начало: с. Енина – Ален чучур - х. „Бузлуджа”

❖ **K9 Село Енина – хижа „Младост”**

Начало: с. Енина – м. Кръста – резерват „Каменщица” – вр. Атово падало – хижа „Младост”

❖ **K10 Село Енина – ГД „Българка”**

Начало: с. Енина – Енинско ждрело – Родопова чешма – вр. Беклемета (1242,8 м н.в.) – вр. Високата могила - ГД „Българка”

❖ **K11 Град Мъглиж – гара Кръстец**

Начало: гр. Мъглиж – с. Горно Изворово – м. Равна поляна – с. Селце – м. Дюлята – м. Извора - гара Кръстец

2.2.2. Специализирани маршрути и обекти⁶ Сигнатурата (К..) отнася към ТД - Казанлък

За сигурно, приятно и информирано пребиваване на посетителите, Дирекцията на Парка изгражда туристически, образователни и опознавателни маршрути и обслужваща инфраструктура:

❖ Посетителски информационен център „Българка“

Изграден е след кв. Етъра /на южния паркинг на АЕК „Етъра. Предлага:

- Информационни дейности:
 - ☐ Предоставя информация за ПП „Българка“ – екопътеки, туристически маршрути, биоразнообразие, природни забележителности, защитени местности и др.
- Образователни проекти и програми:
 - ☐ Тематични образователни програми за различни възрастови групи;
 - ☐ Прожекция на филми и презентации с природозащитна тематика;
 - ☐ Провеждане на обучения, семинари, работни срещи;
 - ☐ Провеждане на кампании и отразяване на специални природозащитни събития и дати.
- Рекламни и PR дейности:
 - ☐ Участие в туристически борси и изложения;
 - ☐ Разработване на тематични рекламни материали;
 - ☐ Участие в специализирани издания и публикации в медии;
 - ☐ Продажба на сувенири и рекламни материали.

❖ Екопътека „Узана“

Кръгов маршрут. Достъпен за различни възрастови групи. Има обособени различни интерпретативни елементи и места като: спортен кът, класна стая на открито, „индиански“ кът, погледна площадка, вход на Леднишката пещера, заслони и други.

❖ Образователен маршрут „Първи стъпки за начинаещи Вълшебници“, м.Узана

В два кръга.

Изграден в района на местността Узана. Начална точка е станцията на Планинската спасителна служба. Единият кръг преминава през поляната, покрай Къщичката на внучката на Баба Яга, Географския център на България, погледната площадка над Белилска река, изкачва се по ски пистата, излиза на малкия заслон. Оттук възможностите за връщане са две: към Узана през класната стая на открито по екопътека Узана или в ляво: през погледната площадка /реверсивно по трасето на маршрута/.

Другият кръг преминава покрай хижа „Узана“ и през различни видове гори се изкачва към местността Карамандра и връх Исполин. Оттам се открива широка панорама към Долината на тракийските царе, язовир „Копринка“, към върховете Шипка, Бузлуджа, Мазалат, Ботев. Слизането е през Марков стол до информационния център на Община Габрово. Образователната програма предлага информация за срещащите се лечебни растения през различните сезони и тяхното приложение.

❖ Образователен маршрут „По поречието на река Сивяк“

Началото е от Посетителския информационен център „Българка“, след кв. Етъра /на южния паркинг на АЕК „Етъра“. Трасето продължава успоредно на река Сивяк, минава през село Чарково. Оттам - през поддържани стари овощни градини на село Бойчетата, се излиза до Соколския манастир. Слизането се извършва частично по пътя за с. Червена локва, а след това през стара букова гора спускането отвежда до паркинга на АЕК „Етъра“ и Посетителския информационен център. Интерпретираната среда представя българските национални и

природни паркове. Атрактивно изпълнена е парковата мебел - със скулптурни дървени фигури на животни, представляващи и елементи от образователни игрови занимания с деца.

2.3. Алтернативен туризъм

В ПП „Българка“ има възможности за практикуване на различни форми алтернативен туризъм. Сред тях са: Приключения и преходи със ски, снегоходки; Планинско и шосейно колоездене, конен туризъм, катерене, спелеология, пара- и делтапланеризъм; Пътувания с интерес към геология, орнитология, ботаника, наблюдение на диви животни; Пътуване с интерес към архитектура и археология; Религиозен туризъм - посещение на манастири, оброчища и свещени места; Наблюдение/обучение в традиционни занаяти: бродерия, тъкачество, плетиво, керамика, дърворезба, леене на чанове и направа на музикални инструменти; Селски и винен туризъм; Пътувания, запознаващи с традиционния празнично-обреден български календар и кухня.

Различните форми на туризъм, забавления и атракции се организират и предлагат от туристическите агенции в общините Габрово, Трявна и Мъглиж и от собствениците на атракционите в Природния парк.

2.3.1. Религиозен туризъм

Религиозният туризъм, поклоненията - целенасочени пътувания към обекти с култово и религиозно предназначение (светилища, оброчища, храмове, свети места), са познати от дълбока древност.

Храм-параклис „Св. Иван Рилски – Чудотворец“ на вр. Кръстец⁷. В основата на висок 3 м кръст на скалата, е вградена частица от мощите на Св. Иван Рилски, донесена от Рилския манастир и осветена с изворна вода от пещерата в Рила планина, където е живял Светеца.

2.3.2. Ски туризъм

Ски-курорт „Узана“ се намира на 1300-1400 м н.в. Разполага с осем ски писти. Най-дълга в курортния център е професионалната ски писта - 1300 м, снабдена е с помагалски влек. За начинаещите скиори на разположение са 7 по-малки писти, мини-влекове и ски-училище с добри инструкции. Общата дължина на ски пистите в курорта е 3 км. Всички писти са съоръжени с влекове (два са тип "паничков", останалите - със захват). Местността предлага с добри условия за ски-алпийски дисциплини и ски-бягане.

2.4. Традиционни места за масови прояви – поклонения, отдих, излети, събори

❖ Узана

Старопланинска поляна, разположена на 22 км югозападно от Габрово, с дълги и стръмни склонове и високи била, благоприятстващи развитието на зимните спортове и добри възможности за познавателен и алтернативен туризъм през лятото. Географски център на България. Наличието на ски влекове, хотели, почивни домове и хижи превръщат Узана в предпочитан зимен курорт. Летният сезон предлага добри възможности за познавателен и еко-туризъм с богатото биоразнообразие на редки и защитени видове. Място за провеждане на ежегоден УзанаПолянаФест. Начало на изградените и стопанисвани от Дирекцията на Парка образователни маршрути: Екопътека „Узана“ и Образователен маршрут „Първи стъпки за начинаещи Вълшебници“. Изходен пункт към две защитени територии: Природен парк „Българка“ и Национален парк „Централен Балкан“.

⁷ През 1195г. цар Иван-Асен I повелява мощите на светеца Иван Рилски -Чудотворец да престоят седем денонощия на Старопланинския връх, който получава от тогава и кръщението си - вр. „Кръстец“.

❖ Люляците

Красива планинска местност, разположена на 15 км от Габрово. Високото съдържание на озон и аерохимичният състав на въздуха са благоприятни при лечение на заболявания на белите дробове и дихателните пътища, алергенни заболявания, хипертонична болест и начална артеросклероза, ендокринни-обменни заболявания, неврологични заболявания. Изграденият комплекс предлага възможност и за балнеоложки туризъм.

❖ АЕК⁸ „Етьр“

Архитектурно-етнографският комплекс „Етьр“ са намира на 8 км южно от гр. Габрово. Той е музей от типа „Сканзен“ и експонира културно-историческото минало, архитектурата, стопанското развитие и бита на населението през Възраждането. В него се намира единствената в България сбирка на народна техника на вода (водното колело е емблема на Етьра). Съдържа 10 действащи обекта и е една от богатите и добре организирани технически сбирки сред европейските музеи на открито. Занаятчийската чаршия представя 16 образци на балканската архитектура, разкриващи самобитния талант на възрожденските строители. „Етьра“ е и център за традиционни възстановки на обичаи, представяне на местни традиции, фолклорни програми, събори, изложби, научни конференции. Ежегодно се организират традиционни празници от народния календар: Цветница, Гергьовден, Еньовден, Национален събор „Пролетни момински игри“ – АЕК „Етьр“, и панаир на народните занаяти и др.

❖ Архитектурно-исторически резерват „Боженци“⁹

Обект с национално значение, пресъздава миналото на България през Възраждането – балканската възрожденска къща, бита, нравите и обичаите, фолклора от Централна България.

❖ Соколски манастир „Успение Богородично“

Религиозен център, архитектурен паметник, знаков за българските освободителни борби. През 1865г. тук е осветено знамето на четата на Капитан Дядо Никола, а на 1 май 1876г. в него се събират габровските участници в Априлското въстание, водени от Цанко Дюстабанов.

Сегашната църква е построена през 1834г., като стенописите от вътрешната и външната ѝ страна са нарисувани през 1862г. от поп Павел Зограф и сина му Никола. В двора има осемструйна чешма със скулптирани глави на соколи, строена от прочутия дряновски майстор-строител Кольо Фичето. Иконостасът е дело на тревненски майстори с икони на известни иконописци – Рука Симеон от Трявна и Йоаникий Папа Витан. Негова творба е и чудотворната икона на „Богородица Троеручица“. В северната част на манастира има параклис с иконостас и икони на Исус Христос и Света Богородица с Младенеца, рисувани от големия майстор Захари Зограф. Поради близостта до Габрово (15 км), поляните край Манастира са традиционно използвани за излети и като изходен пункт за множество пешеходни маршрути в Природния парк.

❖ Национален парк - музей „Шипка-Бузлуджа“

Популярен за посещение, съчетаващ красивата Старопланинска природа и исторически паметници, свързани с важни събития от българската история. Той обединява Националния парк-музей „Шипка“, включващ връх Шипка с Паметника на Свободата и паметниците, свързани

⁸ Може да се срещне и като ЕМО – етнографски музей на открито.

⁹ Извън територията на ПП „Българка“. Тъй като е много посещаван, може да се използва за създаването на интегриран туристически продукт..

със защитата на Шипченския проход по време на Руско-турската война 1877/1878 год.¹⁰, Национален парк „Бузлуджа“ и Парка на победата край с. Шейново.

❖ Паметник на Хаджи Димитър

Издигнат в подножието на вр. Бузлуджа, на лобното място на войводата Хаджи Димитър, водил неравен бой начело на малка чета, срещу многоброен турски противник на 30 юли 1868г. Всяка година родолюбиви българи поднасят тук цветя и почитат паметта на четниците.

❖ Паметник на Бузлуджанския конгрес

Барелеф от бял врачански камък, поставен на мястото, където на 2 август 1891 год. се е състоял Учредителния конгрес на БСП.

❖ Дом-паметник „Бузлуджа“.

Издигнат по повод 90-та годишнина от основаването на Социал-демократическата партия¹¹.

❖ Трявна

Планински въздух, много зеленина, вековни гори, бистри води, съвременна архитектура, умело съчетана с красотата на възрожденските къщи. И днес градът носи духът на своите предци - прочути дюлгери, резбари и иконописци. Старата част на Трявна е обявена за архитектурен резерват, където са запазени около 140 паметника на възрожденската архитектура.

❖ Традиционни събори

Съборите, провеждани предимно в малките наслени места, са форми както на църковни (посветени на светци), така и на обществени празници - свързани с трудовата дейност на хората, земеделски срещи на родовете и поколенията.

- Събор „На Белица на хорото“, село Белица

Провежда се в деня на храмовият празник на селото – „Преображение Господне“.

- Събор на връх Бъзовец

Провежда се в параклиса „Св. София, Вяра, Надежда и Любов“ на жп. спирка Бъзовец.

Храмов празник на параклиса.

- Събор на село Кръстец
- Земеделска среща в село Престой
- Събор на с. Станчов хан

Посветен е и на храмовия празник „Св. Пророк Илия“

- Узана ПолянаФест

Узана Поляна Фест (13-15 юли) е вече традиционен иновативен фестивал на практиките за устойчиво развитие, който показва нагледно как добрите зелени идеи имат приложение.

2.5. Природни забележителности (ПЗ) и Защитени местности (ЗМ)

- Природна забележителност „Големия бук“

¹⁰ Отбраната на Шипченския проход е една от най-героичните и решаващи битки по време на Руско-турската Освободителна война 1877-1878 г. Боевете, водени през август 1877 г. между защитниците на прохода и турската армия влизат в българската история под името Шипченска епопея.

¹¹ Обектът не е в експлоатация.

Над 500-годишното буково дърво е с височина 32 м и диаметър на ствола 3,70м. ПЗ се намира на 1100 м н.в., на 6 км от жп гара Кръстец в м. Мъглижка поляна, край пътя от гара Кръстец за ГД „Българка“.

○ **Природна забележителност „Естествено тисово находище“**

Тисът /отровачка/ - *Taxus baccata* L. е рядък дървесен вид, включен в Червената книга на България, в категорията – застрашен. ПЗ обхваща площ от 0,6ха. Намира се на 9 км югозападно от ЖП гара Кръстец. Тисът нараства бавно, достига възраст до 4000 години. Всички части на растението са отровни, с изключение на червената месеста обвивка на семето. Находището е разположено на 1100 м н.в. и е едно от най-големите естествени находища на Балканският полуостров. Тисът е разположен като подлес в рядка букова гора и оформя в защитената площ триетажно консервационно местообитание: бук – тис – лавровишна, с единично разпръснати дървета от обикновена ела и явор.

○ **Природна забележителност „Мъхнатите скали“**

Скалните ридове – ритли, както ги наричат, са четири, ориентирани в посока югоизток – северозапад. Най-високата им точка е на 1311 м н.в., а най-ниската на около 900 м н.в. Между скалните гребени са разположени каменопади, по-малки скални образувания и вековни букови дървета. ПЗ обхваща 7,4ха и буферна зона - вековна букова гора под вр. Бедек (1488 м н.в.) със средна възраст над 140г. Великолепните пейзажи, голяма денивелация, специфичен ландшафт, разнообразен релеф - скални гребени, разломи, сипеи и др., богатият петрографски състав и биологично разнообразие определят уникалния характер на ПЗ. Голяма част от скалните ридове са покрити с родопски силивряк (*Haberlea rhodopensis*), растение в Червената книга на Р. България. Срещат се кафява мечка, скален орел, златка и др.

○ **Природна забележителност „Виканата скала“**

Природна забележителност в м. Стружната, на 6 км от гара Кръстец. Скален феномен на площ 0,5 ха, 1000 м н. в. Основната скала е доломит. Дървесната растителност е основно бук, срещат се и поединично явор, червен глог и др. По скалния феномен се срещат родопски силивряк, здравец, кръглолистна каменоломка и др.

○ **Защитена местност „Студен кладенец“**

Защитената местност е с площ 63,5 ха. Разположена е в землището на с. Станчев хан, Община Трявна, в района на изворите и горните водохващания на Беличанска (Станчевханска) река. Естествена букова гора със средна възраст 110–160г., с единични дървета от дива череша, чвор, габър и др. Най-високата точка на е вр. Муржов Лом (862 м.н.в.), в близост се намира най-високо разположеният извор на Беличанска река.

○ **Защитена местност „Соколски манастир“**

Намира на висок скален масив, обрасъл с букови гори в най-красивата част на Парка. Соколският манастир е обявен като историческа местност и прекатегоризиран в защитена местност със същото име. Обхваща площ от 75.5 ха манастирски гори и земи от горския фонд. Самият манастир се намира на 15 км от центъра на Габрово, разположен е на скален масив от шуплест варовик. Обителта е пряко свързана с историческите събития от национално-освободителните борби за независимостта на България и Габровския край.

○ **Защитена местност „Мъхченица - Йововци“**

Обявена е като историческо място¹² и прекатегоризирана в защитена местност.

¹² Тук през 1190г., в гъстите букови гори, войските, предвождани от цар Иван–Асен I прицкават оттеглящите се византийски войски, начело с император Исак II Ангел и в трудно достъпната теснина, ги обграждат и разбиват. Византийският император с част от свитата си успял да се измъкне и избяга към Южна България по Вереийския друм (вр. Мъхченица – вр. Бедек – вр. Атово падало към с. Крън). В северните склонове на вр. Мъхченица, около чешмите „Чучура“, „Корита“ и „Гърков кладенец“ е бил лагерът на руските войски в Освободителната руско – турска война /1877 – 1878 г./, които охранявали прохода през вр. Бедек.

Разположена на около 900 м ср.н.в. Най-високата ѝ точка е вр. Мъхченица¹³ (1157 м н.в.). По тези места в древността е минавал път, известен като Вереийския друм, свързващ Северна и Южна България. На места все още личи старият римски калдъръм. Тук през 1190 г., в гъстите букови гори, войските, предвождани от цар Иван – Асен I разбиват армията на византийския император Исак II Ангел. ЗМ е с богато биологично разнообразие. Сред нейните обитатели са благороден елен, дива свиня, златка, черен кълвач.

○ **Защитена местност „Столица“**

Обявена като природна забележителност и прекатегоризирана в защитена местност. Площ 1,7 ха, разположена по северният склон на Тревненския Балкан на ср. н. в. около 1000 м. Опазва вековни букове на възраст над 150 години, със средна височина над 25 м. Почвено-климатичните условия и доброто състояние на дърветата са в основата на оформилата се по естествен начин горска екосистема, характерна за Стара планина.

3. Обекти за настаняване

Подслон в Природния парк предлагат хижите „Партизанска песен“, „Хлебна“, „Узана“, комплекс „Шипка“, „Бузлуджа“, „Младост“, Горски дом „Българка“, „Ивайло“, „Планинец“, „Извор“, „Кръстец“, както и частни бази за настаняване. Съгласно Плана за управление на ПП „Българка“, те попадат в обхвата на Зоната на хижите, административните центрове за управление и поддръжка на парковете и спортните съоръжения.

Като цяло, условията в хижите са средно добри до добри. Нерешени са въпросите с пречиствателните съоръжения и в някои райони с твърдите битови отпадъци. Част от твърдите битови отпадъци (ТБО) се изнасят извън Парка до определени за целта депа.

4. Посетителски услуги

Посетителските услуги включват настаняване и хранене, туристически обиколки и туристически атракции.

4.1. Настаняване и хранене.

В Парка услугата се предлага основно от лицата, стопанисващи обектите за настаняване. В част от тях се предлага освен нощувка и топла храна, приготвена на място, както и продажба на ограничен асортимент от стоки, храна и напитки.

4.2. Туристически обиколки и Посетителски атракции

Организиран се и се предлагат от туристическите агенции в общините Габрово, Трявна и Мъглиж и от собствениците на атракционите в ПП.

Парковата дирекция извършва тези услуги за изградените и стопанисвани от нея Информационен център, пешеходни и специализирани маршрути.

5. Поддържане на туристическата инфраструктура.

В рамките на Проект „Изпълнение на дейности за устройство и управление на ПП „Българка“ – дейност „Посетителска инфраструктура и капитално строителство“, е закупена сграда в центъра на гр. Габрово, където е обособен офис на Парковата дирекция. Предприети са действия за създаване на **Приключенски образователен център** в същата сграда, като бъдеща база за съвместни дейности с училища, институции и неправителствени организации.

Ремонтиран и завършен е Информационният център на Природния парк, изграден след кв. Етъра, на южния паркинг на АЕК „Етъра“. Започнала е работа за изграждането до него на „Детски горски парк“ и образователна инфраструктура.

За осигуряване на безпрепятствено преминаване и развитие на пешеходния туризъм е извършено почистване на туристическите маршрути. За сигурността на посетителите са

¹³ Името на върха е свързано с вековната букова гора с обвити с мъх стволове на дърветата по северните му склонове.

направени и поставени указателни стрелки по съществуващите маршрути и освежена съществуващата хоризонтална маркировка по тях.

Подготвя се ремонт на съществуващата инфраструктура и изграждане на нова.

Разработена е Концепция за създаването на обекти и устройване на места, предлагащи приключенски, културно-исторически и образователен туризъм.

Готови са техническите проекти за специализираната инфраструктура, както и за парковата мебел в местата за почивка.

В инфраструктурните елементи и съоръжения са визуализирани символи и знаци, подчертаващи идентичността на защитената територия и Парковата дирекция.

6. Характеристика на посетителите

Към момента сред целевите групи посетители в региона на ПП „Българка“ преобладаващ е профилът на масовия турист.

Най-висока е посещаемостта на населените места, които разполагат с много и популярни културно-исторически обекти и изградена туристическа инфраструктура – Габрово и Трявна; на утвърдени туристически дестинации - АИР „Боженци“, АЕК „Етъра“, връх Шипка, връх Булуджа или са центрове за балнеолечение - Трявна, Люляците.

Данните от изследването на обществените нагласи към ПП „Българка“¹⁴ сочат, че 24,6% от анкетираните свързват Парка с *Балкана - гори, планини, ливди, поляни*, 23,4% - със *защитена територия, животни, опазване на защитени видове*, 21,3% - с *хубава природа, чист въздух*, 19,5% - с *отдых, разходки, туризъм*. Като най-голяма ценност на Парка, 37,3% посочват *запазената природа като цяло*, 14,8% - *богатата флора и фауна*, 11,25 – *спокойствието, тишината, чистият въздух*.

Оттук и интересът за посещение в ПП е предизвикан от възможностите за общуване с природа със запазено биоразнообразие, сред спокойствие и уединение, с условия за почивка, приемлива цена, запознаване с традиционни занаяти, фолклор, културно-исторически забележителности и/или събития.

Най-големият туристически поток на територията на ПП „Българка“ е през лятото. През зимните месеци движението на туристи е насочено предимно към м. Узана, където са съоръженията за зимните спортове.

Спрямо мотивацията на пребиваващите в района на ПП „Българка“ туристи, с най - голям относителен дял са ваканционните пътувания – 67 % , бизнес-пътуванията са близо 6%, тези с друга цел – 27 % .¹⁵

Тези параметри биха могли да се разнообразят чрез дефинирането на основните целеви групи, за които ще бъдат предназначени туристически продукти, както и чрез създаването на интегриран¹⁶ туристически продукт, предлаган в ПП „Българка“.

Важен компонент, свързан с благоприятното развитие на туризма в Парка, е предприемане на последователна маркетингова политика на туристическото предлагане, която трябва да съпътства създаването на продукти. Ако не са обвързани с ефективен маркетинг и широка обществена информираност, усилията за изграждане на съвременна и атрактивна интерпретативна и туристическа инфраструктура биха останали без траен резултат.¹⁷

7. Въздействие на посетителите върху природната среда

¹⁴ Социологическо изследване „Обществени нагласи към ПП „Българка“, ноември 2013г., Алфа Рисърч ООД

¹⁵ „Туризм, рекреация, спорт, услуги на територията на ПП „Българка“, Финален доклад – 30.05.2013г

¹⁶ Интегриран с популярни атракции, предлагани в близките населени места, установяване на бизнес партньорства в сферата на туризма и под.

¹⁷ В цитираното социологическо изследване, 34,7% от анкетраните посочват, че са по-скоро неинформирани за ПП, 20,3% - не знаят почти нищо.

7.1. Въздействие върху абиотичните компоненти

7.1.1. Замърсяване

○ Замърсяване с твърди отпадъци

Има една голяма част от туристите, редовни посетители на планината, които са за принципа „внесаши – изнасаши“ и прибират отпадъците си в раниците. Натрупване на твърди битови отпадъци става най-често около пътища, места за краткотраен отдих, в близост до чешми, потоци и други удобни за отдих и погледни места. Битови отпадъци остават и след трудови дейности (*дърводобив*). В цитираното социологическо проучване, сред аспектите, с които има проблем в Парка, 63,1% от анкетиранияте посочват *замърсяване с битови отпадъци в горите* на Парка. „Хората не пазят, боклук и замърсявания“ е посочено и сред трите най-главни проблема на Парка.¹⁸

○ Замърсяване с отпадни води и химикали.

Засага това въздействие не е достатъчно проучено. Потенциално опасно за районите на хижите, които се намират над водохващанията за питейни води, местата с по-голяма посещаемост, както и в обектите, които предлагат повече услуги и се модернизират.

Възможно е залпово замърсяване с химически елементи след определени производствени мощности, разположени по поречията на реките.

7.2.1. Ерозия

Ерозират пътеки и склонове, по които преминават посетителите. Най-застрашени са местата, където снегът се утъпква силно, както и тези, които не се отводняват. Особено бързо ерозията се развива в участъци, където освен пешеходци преминават коли, мотори, верижни машини и камиони – 81,3% от участниците в социологическо проучване¹⁹ посочват *увреждането на пътищата от тежкотоварни автомобили, свързани с дърводобива*, на първо място като проблем в ПП.

Движението с джипове, АТВ-та и мотори, преминаващи по нерегламентирани пътища и пътеки, разрушава почвения слой и създава условия за ерозия на терените. Щетите са видими и предизвикват недоволство сред населението: 70,4% от анкетиранияте²⁰ считат, че достъпът на хора с мотоциклети, джипове и АТВ-та нанася щети на Парка, а 67,5% са за пълната им забрана.

Ерозията има негативни последици както върху биоразнообразието (*на места унищожава растителността и почвената покривка напълно*), така и върху усещането на посетителите за дива и запазена природа. В рамките на Проект „Възстановяване на местообитание и биологичното разнообразие на територията на Природен парк „Българка“ са осъществени мероприятия за спиране на активната ерозия и рекултивация в района на с. Потока. Стабилизирани са склоновете, намалени са ерозионните процеси. Засадената растителност се е прихванала, затревяват се и се захрастяват склоновете. Видими са резултатите по възстановяване на местообитанието и опазването на защитените растителни видове.

7.2.2. Строеж на сгради/ съоръжения

Дейностите са свързани с отлагане на строителни отпадъци, конструкции, машини и /или части от тях. Не се рекултивира почвената покривка, остават следи от изкопни работи и др.

7.3. Въздействия върху биотичните компоненти

7.3.1. Безпокойство на видове

¹⁸ „Обществени нагласи към ПП „Българка“, ноември 2013г., Алфа Рисърч ООД

¹⁹ Пак там.

²⁰ Пак там.

Силно негативно въздействие може да има върху някои чувствителни видове²¹. Особено уязвими са животните през размножителния период. Необходими са спешни ограничителни мерки в районите, където близо до местообитания на такива видове се водят интензивни дейности или са разположени много посещавани пътеки/ маршрути (дърводобив в гнездовия период, сватбовища на едри копитни).

7.3.2. Късане на растения.

Рисково за някои видове красиви и привлекателни на външен вид цъфтящи растения, особено в близост до туристическите пътеки.

7.3.3. Палене на огън.

Това е потенциално много опасно въздействие, понякога с огромни щети върху природата. Повечето от туристите смятат не само за нормално паленето на огън сред природата, но понякога го превръщат в елемент от емоционалните си преживявания. Необходими са сериозни мерки за контрол и строго ограничаване и обозначаване на местата за палене на огън.

7.3.4. Въздействие върху инфраструктурата

- Разрушаване и увреждане - следствие от недоброевместно поведение на посетители.
- Износване, амортизация - следствие от въздействията на средата и използването.

7.4. Посетители с неприемливо и противозаконно поведение в ПП

Иманяри - не следват традиционните туристически маршрути и рядко нощуват в хижите. Нарушават повърхностния слой на почвата, проникват в пещерите, изнасят скални отломки от бигор, създават нерегламентирани биваци и огнища.

Движение с мотори и АТВ

Увреждат почвения слой, вдълбават трасетата на пътеките, създават предпоставки за ерозия.

Силен фактор за безпокойство на дивите животни (*шум от двигателите*)

Нарушават тишината и спокойствието в атмосферата на дивата природа.

Опасни за пешеходния туризъм.

Бракониерство

Преследват животни и ловуват в нарушение на ЗЛД и ЗЗТ.

Събират защитени растителни и безгръбначни видове.

8. Управленско въздействие върху посетителите чрез информация, образование и интерпретиране

8.1. Защитената територия е ясно обозначена на терена:

8.1.1. Маркирани са външните граници на Парка.

8.1.2. Обозначени с информационни табели са природните забележителности и защитени местности в ПП

8.2. Предложена е информация за значимостта на ПП в защитената територия

8.2.1. В близост до места за подслон, места с голям туристопоток и организирани места за краткотраен отдих са поставени информационни и интерпретативни табели с картни схеми на района и информация за ПП.

8.2.2. Изработени и монтирани са съоръжения с информация за значимостта на защитената територия и правилата за поведение в нея.

8.2.3. Поставени са ограничителни и предупредителни знаци - за палене на огън и др.

8.3. Създадена е и се поддържа информирана обществена среда за Парка и дейностите в него:

8.3.1. За разясняване на режимите и правилата в Парка, за кампании, проекти и важни събития, се разработват и разпространяват информационни материали – бюлетини, брошури, листовки, плакати, карти.

²¹ Доклади от инвентаризация на биотичните фактори 2012-2013г.

8.3.2. Изграден и оборудван е Информационен център „Българка“ след кв. Етъра, Габрово, на южния паркинг на АЕК „Етъра“.

Подпомага се и дейността (*предоставят се информационни, образователни, методически и др. материали за работа*) на посетителски, информационни и туристически центрове, стопанисвани от други органи и организации.

8.3.3. Парковата дирекция поддържа интернет базирана информация на сайтове:

www.ppbulgarua.net и www.ppbulgarka-bio.net както и връзка с линкове към сайтовете на: ИАГ, Община Габрово, Община Трявна, Община Мъглиж, GEF, LIFE, WWF.

8.3.4. Провеждат се публични събития и участие в партньорски прояви, свързани с представяне на целите, идеите и ресурсите на природния парк и /или различни елементи на неговото биразнообразие.

8.3.5. Поддържа се мрежа със „зелени“ кореспонденти от местни, регионални и национални медии. На журналистите се предоставят прес-информации, организират се прес-турове, пресконференции и др.

8.3.6. За приоритизиране на действията по информиране на обществеността е направено социологическо изследване сред гражданите на Габрово и Трявна „Обществени нагласи към ПП „Българка“, ноември 2013г.

8.3.7. Възложена е и се изработва Стратегия за информационно обезпечаване на населените места.

8.4 Провежда се политика в подкрепа на природозащитното образование, създадени са условия за работа в сътрудничество с образователните структури

8.4.1. Извън Парка:

- В офиса на ДПП „Българка“ се изгражда Приключенски образователен център за работа с деца и младежи.

- Създават се образователни продукти – детски книжки, туристически карти, интерпретативни програми, интерактивни игри и др.

- Развиват се форми на сътрудничество чрез общи дейности с РИО на МОН, общинските отдели „Образование“, училища и детски градини – конкурси, природозащитни кампании и др.

8.4.2. В Парка:

- Изградени са специализирани обекти за природозащитно образование с необходимата инфраструктура и образователни/интерпретативни програми:

Информационен център „Българка“ след кв. Етъра, Габрово

Екопътека „Узана“ с Класна стая на открито

Образователен маршрут „Първи стъпки за начинаещи Вълшебници“ в м. Узана

Образователен маршрут с интерпретация тип „*крайпътно изложение*“ - „По поречието на река Сивек“

- Изпълнява се годишна образователна програма.

9. Партньорства

За развитие на различни форми туризъм и спорт в защитената територия, Парковата дирекция поддържа партньорски отношения с Българския туристически съюз, Планинската спасителна служба, Националната федерация по биатлон, Клубове по ориентирване, колоездене, Общински сдружения и Бюра по туризъм и др.

ГЛАВА III. ПРЕДПИСАНИЯ

1. Оперативни цели

Оперативните цели на Плана за управление на посетителите следват главните и второстепенните цели от Плана за управление на защитената територия¹. Те са насочени към резултатите, действията и програмите, с които се търсят решения, свързани с развитието на устойчив природен туризъм и управление на посетителите в ПП „Българка“.

1.1. Да се разработи и изпълнява Система за Мониторинг на туристическия поток и за Мониторинг на въздействието на посетителите върху природната среда.

1.2. Да се проектира и приложи Система за регулиране и управление на специализираните туристически дейности (приключенски, образователни и др.) в Туристическата зона, съобразно натовареността и поемния капацитет на местата и обектите.

1.3. Да се разработи и изпълнява Стратегия за информиране на обществеността за възможностите за туризъм, предлаганите туристически продукти и услуги в Парка;

1.4. Да се проектират и прилагат Стандарти за посетителската и административна инфраструктура в защитената територия, с цел утвърждаване на Парковата идентичност.

1.5. Да се приложат мерки за управление на твърдите битови отпадъци.

1.6. Да се разработи и прилага Концепция, представяща цялостното възприятие на защитената територия, чрез създаване и предлагане на обекти и продукти, осигуряващи разнообразни и висококачествени преживявания сред природата, екологосъобразно настаняване и пребиваване на посетителите в Парка.

1.7. Да се приеме и изпълнява Програма за безопасността на посетителите в Парка.

1.8. Управлението на посетителите да се извършва по начин прозрачен, създаващ разбиране и подкрепа за опазването на природата в защитената територия, като за целта се привличат за участие заинтересовани групи от обществеността.

1.9. Да се предприемат мерки за обучение, включително проучване на водещи практики, на служителите от Парковата дирекция, както и на други лица от институции, свързани с дейности за предлагане на услуги и осигуряване на безопасно пребиваване в ПП.

2. Зониране

2.1. В Природен парк „Българка“ се обособява Туристическа зона, чиято първостепенна функция е да обслужва туризма и управлението на туристите.

Туристическата зона обхваща интензивно натоварени места и райони. В зоната се създават специализирани посетителски обекти и маршрути. Туристическата, информационна и интерпретативна инфраструктура се поддържа приоритетно. Инфраструктурата се прави с цел и да

¹ Виж: Увод на ПУП

гарантира безопасността на посетителите.

Разработват се специализирани ботанически и фаунистични маршрути. Създават се и се прилагат образователни програми за деца и младежи за опознаване на биоразнообразието в ПП „Българка“, провежда се образователна програма за значението на горите и горското стопанство сред всички възрастови групи.

По атрактивен и достъпен за посетителите начин се интерпретира културно-историческото наследство в района:

- обекти и места, свързани с история и легенди, като римски пътища, легенди за Крали Марко, места и паметници на Национално - освободителното движение и др;
- наследство от традиционния бит и култура на балканджията: архитектурни паметници, художествени школи, жизнени занаяти като дърворезбарство, грънчарство, изработка на музикални инструменти, тъкачество, шекерджийство, фурнаджийство, сарачество, бакърджийство (медникарство), коларо-железарство, куюмджийство, мутафчийство, ножарство, хлопкарство и др.;
- традиционна народна медицина и традиционна кулинария;
- събори и фестивали за народно творчество в селища в Парка и в околпарковата територия (гр. Трявна, гр. Габрово, АЕК „Етъра“, с. Белица, м. Узана).

Поради по-високата степен на неблагоприятни антропогенни въздействия върху компонентите на природната среда, упражняването на екстремни спортове като конна езда, планински велосипедизъм, делта – и парапланеризъм е възможно на определени места и маршрути.

2.2. Туристическата зона включва:

2.2.1. Райони:

Район АЕК „Етъра“ – Водици - Соколски манастир – Червена локва – Бойчетата – Чарково – Потока - АЕК „Етъра“; района НПМ „Шипка-Бузлуджа“, включително старото трасе на Шипченския проход; района около поляната Узана; район Стария Вережки/Големия друм (от Сечен камък до вр. Бузлуджа); район Йововци – Мъхченица - Ябълка; район Плачковци - Радевци - Гръбчево (вкл. трасето на теснолинейката) - ГД „Българка“ - м. Извора; район Кръстец – Бъзовец – м. Конарското (югоизточната част на ПП).

2.2.2. Интерпретирани маршрути:

- Маршрути **B1** до **B13**;
- Стари пътища: Иванкова пътека, Яйкинлийска пътека, Тревненски, Габровски (Малий друм), Мливарската пътека, Химитлийска пътека;
- Исторически маршрути: Път на четата на Капитан Дядо Никола, По пътя на Тревненската чета, По пътя на четата на Филип Тотю, По пътя на мощите на Св. Иван Рилски – Чудотворец,

2.2.3. Условия :

- Намиращите се в Туристическата зона на Природен парк „Българка“ защитени територии (*Природни забележителности и Защитени местности*) запазват своето предназначение, площи и режими, установени със заповедите им за обявяване и прекатегоризация.
- Предварително са определени индикаторите за допустимата промяна и поемния капацитет

на посетителските обекти и маршрутите. През активния сезон се следят границите на допустимата промяна и спазването на поемния капацитет чрез Мониторинг на посетителите и Мониторинг на въздействието на посетителите върху природната среда.

- С оглед безопасността на посетителите се въвежда сезонен режим на определени обекти и маршрути

3. За целия Парк се въвеждат следните регламенти:

3.1. Пешеходен туризъм

Едни от основните форми на туризъм в Парка са разходките и пешеходните преходи. Законът и Планът за управление на ПП изискват тези дейности да се извършват само по регламентираните маршрути и пътища.

ДПП работи с местни и национални туристически организации по изграждането и поддръжката на туристическите маршрути.

Всички нови маршрути, следва да бъдат изградени по критерии и стандарти, гарантиращи минимално отрицателно въздействие на околната среда и съгласувано с ДПП.

Унищожаването, увреждането, преместването на обекти и съоръжения от административната и посетителска инфраструктура се счита за нарушение и подлежи на санкции.

Посетителите с кучета трябва да упражняват върху тях контрол през цялото време на пребиваването си в Парка.

3.2. Бивакуване

В Природния парк се разрешава нощуване в хижи, заслони и ведомствени бази, както и в разрешените от Плана за управление места за бивакуване.

Бивакуването на открито в дивата планина носи рискове, предвид това посетителите сами носят отговорността за своята безопасност.

3.3. Места за палене на огън

Паленето на огън в Природния парк е разрешено само на определените и обозначени за това места.

Посетителите трябва да упражняват през цялото време постоянен контрол върху запаления от тях огън до пълното му загасяване.

Паленето на огън извън посочените за целта места се счита за нарушение и подлежи на санкции.

3.4. Достъп с МПС

Посетители с МПС в Парка се допускат само по определени пътища/маршрути, посочени за движение на МПС без разрешителни в Плана за управление.

Движението с мотори и АТВ-та в територията на Парка е забранено, счита се за нарушение и подлежи на санкции.

3.5. Лов

В ПП се разрешава лов на диви животни съгласно Закона за лова и дивеча.

Около сградите, туристическите места и маршрути да се обособят зони от 200 м периметър

свободни от лов.

3.6 Велотуризм и планинско колоездене

Планинското колоездене се допуска само по разрешени в ПУ маршрути.

За безопасност и устойчиво използване, веломаршрутите се обозначават с вертикална маркировка. Парковата дирекция е отворена за сътрудничество с велоклубове от страната, при спазване на режимите и правилата за поведение в Парка.

3.7. Конен туризм

Допуска се конна езда само на организирани групи с водач по разрешени в ПУ маршрути за конна езда. За безопасност и устойчиво използване, маршрутите се обозначават с вертикална маркировка. Парковата дирекция е отворена за сътрудничество с конни бази и клубове от страната, при спазване на режимите и правилата за поведение в ПП.

3.8. Спортно ориентиране и подобни атлетически дисциплини

Прояви по спортно ориентиране и подобни атлетически дисциплини се провеждат по пешеходни/специализирани маршрути:

- от Дирекцията на ПП;
- от лицензирани органи и клубове, след съгласуване от ДПП.

3.9. Пещерничество

Допуска се проникване в пещери само с научна цел и с разрешение от ДПП.

3.10. Масови прояви

Провеждането на масови прояви извън АЕК „Етър“ се допуска след съгласуване с ДПП.

4. Посетители

Познаването на основните характеристики на целевите групи посетители в качеството им на потребители на ресурсите, предлагани от Природния парк като място за различни форми на туризъм и в околпарковия регион, е от определящо значение за развитието на подходящ и търсен туристически продукт.

За осъществяване природозащитните цели на Парка и осигуряване на местните хора възможност за развитие на туристически услуги и предлагане, бъдещето развитие на туризма следва да отчита следните особености² на посетителите.

4.1. Цели за посещение и продължителност на пребиваване

Ценовите сегменти, интересите, целта на посещенията и организирани дейности определят продължителността на престоя на туристите. С най-голям дял се очертават ваканционните пътувания – 67 %, бизнес пътуванията - близо 6%, тези с друга цел – 27 %³.

- Организирани посещения

Най-висока е посещаемостта през пролетно-летния сезон. По данни от хотелите и къщите за гости, средната продължителност е 5 нощувки, като тук се включват ученическите организирани

² Данните са от „Туризм, рекреация, спорт, услуги на Територията на ПП „Българка“, Финален доклад – 30.05.2013г

³ Пак там.

посещения - „зелени училища“, летни лагери, семейни почивки и чуждестранни групи с предварителна резервация.

- Бизнес пътуванията са със средна продължителност 2 нощувки.
- Рекреация и лечение на респираторни заболявания на белите дробове

През последните 10 години в Трявна все повече български граждани и чужденци наемат дългосрочно къщи за гости с цел рекреация и лечение на респираторни заболявания на белите дробове.

➤ Посетители, отсядащи в населените места около Парка по време на уикенда или празниците.

През пролетно-летния и зимния сезон в края на седмицата обикновено средната продължителност на престоя на туристите е 2 нощувки.

- През зимния сезон най-посещавана заради ски съоръженията е Узана.

Основна цел на посещението – почивка и активен туризъм.

- Посетители, идващи заради планината.

В по-голямата си част те ползват обществен транспорт, за да бъдат независими. Осъществяват дву- или тридневен преход с една или две нощувки почти винаги на територията на Парка. Основна цел на посещението – преходи, изкачвания, активен туризъм. Този тип посетители са по-силно свързани с територията на Парка и имат по-слаба връзка с населените места по време на пребиваването си. Това са и туристите, ползващи основната част от услугите в Парка.

4.2. Възрастова структура на посетителите

Сегментирането на туристическия пазар по възрасти е от значение за разработването на туристическия продукт и пазарното позициониране, изхождайки от фазата в жизнения цикъл, както и семейната обвързаност и доходите.

- Деца до 14 години.

Интерпретацията за тази група ще се подготвя предимно под формата на игри, включително игри на конкурсна/състезателна основа, в които децата трябва да подготвят отговори на въпроси, свързани с природата – животни, растения, приказки, легенди, истории. Предлагат се модули за наблюдение на природата и двигателна активност.

- Ученици и младежи до 25 години.

В този възрастов диапазон най-често посетителите са ученици или студенти, като предвиденият продукт за тях основно гравитира около културния и познавателния туризъм. Относително ограничените доходи тук предполагат ориентация към екотуризма, пешеходния и селския туризъм. Сред основните мотиви за предприемане на пътуване са приключението и запознаването с културата и миналото. За учениците предоставяната информация трябва да свързва учебния материал с темите в областта на природозащитата. Интерпретацията за студентите е на по-високо ниво, вкл. и с някои професионални термини, връзка на природозащитата с другите сектори и устойчивото развитие; глобални процеси. Предлагат се модули за евристични занимания и активно движение.

- Посетители от 26 до 35 години

Потенциалните потребители в този възрастов диапазон в по-голямата си част създават семейство, поради което са перспективна целева аудитория за предлагане на цялостни пакетни оферти на преференциални цени. Подходящи целеви области са селски туризъм, културен туризъм, екотуризъм, ски туризъм и др. Тук е възможно приоритетно да се развива интегриран туристически продукт с комбиниране на различни видове туризъм, за изграждане образа туристическо приключение. Добре е интерпретацията да е според състоянието и подготовката на членовете в групата, често насочена към ангажиране на най-малките.

➤ **Посетители от 36 до 45 години**

Тук се наблюдава търсене на различни и разнородни продуктови решения, както и мотивите са от различно естество. Задоволяването на желанията и потребностите предполага разнообразни и/или интегрирани туристически продукти.

➤ **Посетители над 46 години**

Приоритетно се предлагат туристически оферти, свързани със здравословния начин на живот и профилактиката. Разработването на туристическия продукт следва да е в посока на почивка и релакс, а целевите области - здравен туризъм, екотуризъм, селски туризъм и др.

5. Райони и дейности за развитие на туризъм в Парка

За нуждите на изготвяния План, в Туристическата зона се обособяват по-малки територии, в които се описват формите и обектите на туризма по начин, свързващ ги с природната среда и/или с околната зона – с опазването на биоразнообразието, с техните специфични особености, с развитието на различните форми на туризъм и местните традиции.

5.1. Соколски манастир

Обхват: Включва частта от Природния парк около Манастира, оживен район близо до областния център Габрово, с популярен обект за религиозен и културно-исторически туризъм и два интензивно използвани маршрута: Соколски манастир – Шипка и частта от маршрут „Българка”: гр. Трявна – с. Станчев хан - с.Свирци – ЗМ „Студен кладенец” – с. Кръстец – х. Извора – ГД Българка” – вр.Бедек – кв. „Ябълка” – АЕК„Етъра” - Соколски манастир – вр.Шипка – м. „Узана” - гр. Габрово.

Акценти на развитие на туризъм:

- Религиозен
- Културно-исторически
- Семеен
- Пешеходен

Нови обекти:

Приключенски образователен туризъм

- Приключенски проект „Българка – природа на всички нива”: Самостоятелен тематичен парк „Преживявания в гората” – пътека в короните на дърветата и Горска приключенска пощадка

Интерпретативни теми: флора и фауна в различните етажи на гората, вкл. значението на горите и горското стопанство; двигателни активности

- Приключенски модул: „Пътека на хумора”

Интерпретативни теми: хумор, типичен за Габровския регион

- Приключенски модул: „Приказна пътека” по маршрут: Соколски манастир – вр.

Шипка

Интерпретативни теми: приказка с мотиви от региона под формата на интерактивна приключенска пътека

Обществено събитие: „Празнуваме с парка”

Препоръчва се:

- Ограничаване използването на пътеката в короните на дърветата през зимата.
- Интерпретиране историята на Соколския манастир и района.
- Мерки за безопасност – на съоръженията от пътеката в короните на дърветата, и на района - огради, врати.
- Изграждане на WC и пречиствателни съоръжения.
- Въвеждане на разделно събиране на отпадъците и изнасянето им извън територията на ПП.
- Мониторинг: на посетителите и на въздействието на посетителите върху околната среда – на няколко пункта по маршрута за вр. Шипка и за Етъра

5.2. Район с. Етъра – с. Потока

Обхват: Разположен в района АЕК „Етъра” – Водици - Соколски манастир – Червена локва – Бойчетата – Чарково – Потока - АЕК „Етъра”

Акценти на развитие на туризъм:

- Пешеходен
- Семееен

Нови обекти:

Приключенски образователен туризъм

Детски горски парк

Включва съоръжения, ангажиращи двигателната активност, сетивните възприятия и познанията в областта на защитените територии.

Целеви групи: училища, семейства. Посещение – не се препоръчва през зимния сезон.

Пътека на изследователите

Приключенски модул с вълнуващи задачи за деца – да изследват различни местообитания в гората и чрез игри да се учат да разпознават взаимоотношенията в екосистемата. Целеви групи – семейства, училища, любители на природата. Посещение – целогодишно.

Интерпретативна тема: опознай гората

Препоръчва се: Придружаване на децата от възрастни.

5.3. Район с. Поток – извора на р. Сивяк

Обхват: Разположен в района АЕК „Етъра“ – Водици - Соколски манастир – Червена локва – Бойчетата – Чарково – Потока - АЕК „Етъра“

Акценти на развитие на туризъм:

- Пешеходен
- Образователен

Нови обекти:

Приключенски образователен туризъм

Водна пътека

Приключенски модули с атракции за воден баланс, водни съоръжения, изградени по съществуващ маршрут. Целеви групи – семейства, любители на природата

Интерпретативна тема: опознай водата/виж извора на Янтра

Препоръчва се:

- Придружаване на децата от възрастни;
- Посещения през летния сезон

5.4. Район с. Поток

Обхват: Разположен в района АЕК „Етъра“ – Водици - Соколски манастир – Червена локва – Бойчетата – Чарково – Потока - АЕК „Етъра“

Акценти на развитие на туризъм:

- Пешеходен
- Образователен

Нови обекти:

Приключенски проект: „Българка“ – природа на всички нива

Приключенски образователен туризъм - Приключенска пътека сред природата

Темата „Птици и Вода, Потоци се и Полети“ преминва през различни инсценировки. Сюжетът се интерпретира от приключенски елементи на ключови места по пътеката. Предлага преживявания, свързани с вода, флора и фауна. Подходящ за семейства и любители на природата

Интерпретативна тема: Значението на ПП „Българка“ като убежище на различни защитени видове птици.

Препоръчва се:

- Посещения във всички сезони без зимата.

Демонстративен център – стационар за защитени и редки видове

Включва волиери за дневни и нощни грабливи птици и за водоплаващи птици, овощна градина с местни сортове, оранжерия за възстановяване на редки и защитени видове с образователна зала за обучение на деца и възрастни по специални програми.

5.5. Район с. Станчов хан – Студен кладенец

Обхват: Разположен по трасето на Маршрут **B1** „Българка“

Акценти на развитие на туризъм:

- Пешеходен
- Общопознавателен

Нови обекти:

Приключенски проект: „Българка” – природа на всички нива

Образователен туризъм, културно-историческо наследство

Маршрут „Фолклор”; пещера „Килийките”

Интерпретира култура и история на района, традиции в българския бит и душевност. Лек и приятен маршрут, подходящ за семейства, училищни групи и хора, търсещи наслада от природата.

Интерпретативна тема: „Фолклор” и стара история „Античен паметник – пещера”

Препоръчва се:

- Да се използва през летния сезон.

4.6. Район с. Престой - с. Станчов хан

Обхват: Разположен по трасето на Маршрут **B1** „Българка”

Акценти на развитие на туризъм:

- Пешеходен
- Общопознавателен

Нови обекти:

Приключенски проект: „Българка” – природа на всички нива

Общопознавателен, семеен маршрут

Част от Маршрут **B1**, преминаващ през живописни места, разкриващ природната красота и многообразие на Парка. Лек и приятен маршрут, подходящ за семейства, училищни групи и хора, търсещи наслада от природата.

Интерпретативна тема: „Българка” – природа на всички нива

Препоръчва се:

- Да се използва през летния сезон.

5.7. Район гр. Плачковци – Гръбчево

Обхват: Разположен в района „Плачковци - Радевци - Гръбчево (вкл. и трасето на теснолинейката) - ГД „Българка”- м. Извора.

Акценти на развитие на туризъм:

- Исторически
- Приключенски
- Нови обекти:

Приключенска пътека: „Технология и природа”

Показва взаимовръзката и взаимозависимостта „Природа – технология”. Предлага условия за пътуване с велосипед, дву- и три-колесени превозни средства по трасето на теснолинейката, а след възстановяването ѝ - и за емоционални преживявания от пътуване с нея и запознаване с

историята по тия места, вкл. с историята на мина „Лев“. Подходящ за семейства, училищни групи, хора - с интерес към технологиите и други туристи, търсещи наслада в планината.

Интерпретативна тема: Пътуване през България – теснолинейката.

Препоръчва се:

- Да не се оставят деца без наблюдение от възрастен

Спортна пътека „Спорт и движение“

Приключенският модул е с модерна и игрива постановка, на преден план е забавлението, а не агресивната надпревара. Състои се от фитнес станции на различни нива. Подходящ за семейства и спортуващи. Използва се целогодишно.

Интерпретативна тема: Действие – Спорт

5.8.1. Район Студен кладенец – Кръстец; ГД „Българка“ – Извора – ГД „Българка“

Обхват: Разположен по трасето на Маршрут **B1** „Българка“

5.8.2. Район Радецки – Малуша

Обхват: Разположен по трасето на Маршрут **B11**

4.8.3. Район м. Узана – вр. Исполин

Обхват: Разположен по трасето на Образователен маршрут „Първи стъпки за начинаещи Вълшебници“

Акценти на развитие на туризъм:

- Пешеходен
- Общопознавателен
- Образователен

Нови обекти:

Приключенски проект: Познавателна пътека „Вълнуващо биоразнообразие“

Сюжетът се проследява от специални пунктове за интерпретация и усещане на преживяването (хотел на инсекти, къща на изследователите и др.), разположени на ключови места по пътеките. Подсилва възприятията за ПП „Българка“, запознава с местната идентичност. Модулът се отъждествява с емоции като благополучие и радост. Пътеката е подходяща за използване от семейства, училища, катерачи, любители на природата.

Интерпретативна тема: „Вълнуващо биоразнообразие“

Препоръчва се:

- Да се използва през летния сезон.

10.9. Район Кръстец – вр. Кръстец

Обхват: Част от район Кръстец – Бъзовец – Конарското, югоизточната част на ПП.

Акценти на развитие на туризъм:

- Пешеходен
- Общопознавателен

- Религиозен
- Исторически

Нови обекти:**Приключенски проект: Образователна пътека „Горската аптека“**

Целта на постановката е да се покаже действието на лековитите растения, като се обяснят и функциите им в екосистемата. Специални приключенски елементи с илюстрации и интерпретации са разположени на ключови места по пътеката. Маршрут, подходящ за семейства и жени.

Интерпретативна тема: „Лековитата гора“**Препоръчва се:**

- Да не се събират защитни видове лечебни растения и растения с непознати свойства.

Приключенски проект: Инсценировка, тип: Платформа за наблюдение

Предоставя възможност на посетителите от височината на платформа в района на вр. Голям Кръстец да се насладят на прекрасните и необикновени гледки към Природния парк.

Интерпретативна тема: ПП „Българка – докъдето стигат очите“**Препоръчва се:**

- Да не се оставят деца без наблюдение от възрастен

5.10.1. Район Мъхченица – Йововци – вр. Булузжа

Обхват: Част от район Йововци – Мъхченица – Ябълка и от район НПМ „Шипка-Бузлуджа“

5.10.2. Район кв. Радецки – вр. Шипка

Обхват: Разположен по част от трасето на Маршрут **B10**

5.10.3. Район с. Баевци - м. Узана

Обхват: Разположен в района на поляната Узана.

Акценти на развитие на туризъм:

- Пешеходен
- Общопознавателен
- Образователен
- Исторически

Нов обект:**Приключенски проект: Какво е „Българка“ (Култура и история)**

Специални интерпретации (исторически панорама, часовник, станция на времето и др.) на ключови места изтъкват културното и историческо значение на ПП „Българка“ чрез интерактивни постановки и с присъщото за региона чувство за хумор. Целеви групи посетители – семейства, групови пътувания.

Интерпретативна тема: „Културното и историческо минало на ПП „Българка“/ „Преживейте историята“

Препоръчва се:

- Да се използва през летния сезон.

5.11. Район Мъхченица – Йововци и район Етъра

Обхват: Част от район: Йововци – Мъхченица - Ябълка; и част от район: АЕК „Етъра“ – Водици - Соколски манастир – Червена локва – Бойчетата – Чарково – Потока - АЕК „Етъра“.

Акценти на развитие на туризъм:

- Защитени територии
- Пешеходен
- Познавателен
- Исторически

Нови обекти: Приключенски пътеки „В сърцето на България“

С помощта на специални приключенски и забавни елементи се интерпретират всички отличителни характеристики на Парка, за да се предостави на посетителите цялостен „авантюристичен“ пакет. Целеви групи – семейства с деца.

Интерпретативна тема: природни богатства на ПП „Българка“ / Приключения в сърцето на България

5.12. Район: Сечен камък – Бузлужа и район Бузуджа – Бедек.

Обхват: Район: Стария Верейски / Големия друм и част от маршрут **Е-3**

Акценти на развитие на туризъм:

- Пешеходен
- Познавателен
- Исторически

Нови обекти: Приключенски модул „Панорама – В сърцето на България“

Темата на природните светове се проследява от специални пунктове за наблюдение, разположени на ключови места по пътеките. Задачата им е да подсилят усещането за ПП и Стара планина като географски разделител на страната. Целеви групи – семейства, любители на природата. Достъп е осигурен чрез панорамните пътеки, проходими пеша, с велосипед или автомобил.

Интерпретативна тема: Природните светове

Препоръчва се:

- Да се използва през летния сезон.

5.13. Район: Станчов хан – с. Мръзеци; вр. Могилата – Кръстец; м. Узана – м. Люляците

Обхват: Част от район: Кръстец – Бъзовец – м. Конарското (югоизточната част на ПП); маршрут

B13

Акценти на развитие на туризъм:

- Пешеходен
- Познавателен
- Исторически

- Религиозен
- Балнеолечебен

Нов обект: Приключенска пътека: „Потопете се в приключението - Нюансите на „Българка“

Темата на приключенските светове се развива от приключенски елементи с функция да предават посланието „Българка“, като го онагледяват. Типичният хумор за района се проявява в характерен символ „Насладометър“, който измерва забавлението в Парка. Целеви групи – планинари, семейства, любители на природата, възрастни 50 + .

Интерпретативна тема: План „Наслада“ - ПП „Българка“ - 100% Удоволствие“

Забележка: По преценка на ДПП „Българка“ и за създаване на интегриран туристически продукт, в рамките на десетгодишния период, се допуска изграждане и на други посетителски атракции и маршрути

6. Инструменти на управление

Основните средства, чрез които ще се постигат целите на Плана за управление на посетителите са инфраструктура; информация и интерпретация; зонирание.

6.1. Инфраструктура

Според предназначението си, инфраструктурата цели да се осигури достъп и безопасност и да се повиши качеството на преживяванията на посетителите.

За утвърждаване на Парковата идентичност, се разработват и въвеждат Стандарти за инфраструктурата в ПП, както и символи и знаци.

Инфраструктурата в Парка е:

мобилна – може да бъде демонтирана и премествана в съответствие с нуждите на посетителите и управлението на ПП (паркова мебел, приключенски модули укрития за наблюдение на диви животни, огнища, маркировки, обозначения), подпомага управлението на посетителите, като създава условия за безопасност и приятни преживявания и

основна - не може да бъде лесно или изобщо не може да се демонтира (чешми с корита, пътища за достъп, информационни центрове; съоръжения за входи, заслони. Създава базови условия за достъп и пребиваване на посетителите.

6.2. Информация и интерпретация.

Информация

В ПП има разработена система от знаци и обозначения, въведена в употреба. Тази система има единен дизайн и е разработена специално за нуждите на Природния парк. За обозначаване на пътеките и насочване на посетителите се използват начините, възприети от БТС и ПСС. Знаците и маркировката, както и поставените на комуникационни точки в Парка табели с информация, картни схеми и координати за контакти, създават условия за информирано пребиваване в защитената територия.

Интерпретация

Интерпретацията като техника и обществена услуга за представяне на Парка се използва и доразвива през последните години. Добрият прием на създадените досега интерпретирани обекти, мотивира към по-широко прилагане на интерпретативни техники от комуникативен тип в посетителските обекти. Знак за сериозен напредък в това отношение е разработения Генерален план за туристическата инфраструктура на ПП '2013г. Със създаването на специализирани интерпретирани обекти – приключенски модули, обезпечени с интерпретативна инфраструктура и интерпретативни програми, се помага на посетителите да съпреживеят природата по начин, който ще им позволи да я разберат по-добре и оценявайки нейното значение, да подкрепят усилията за опазването ѝ. Основна задача на интерпретацията е да свързва посетителите с атракциите в Парка като привлече вниманието им върху най-важните природозащитни аспекти.

➤ **Интерпретативни техники:**

Предвижда се използването на интерпретативна инфраструктура: крайпътни изложения по специализирани маршрути, интерактивни игри и съоръжения, както и листовки, книги, карти и др. материали за пасивна интерпретация.

През летния сезон, най-подходяща за използване е динамична интерпретация на терена, позволяваща контакт между интерпретатор, посетител и природа (обект на интерпретиране). Широк спектър от интерпретативни техники – вкл. чрез пресъздаване, ще се прилага в посетителските и в информационните центрове на ПП.

➤ **Интерпретационни и информационни центрове и точки :**

- ☐ Пешеходни маршрути (*пътеки*) – интерпретиране с водач, брошури и листовки, табели, карти;
- ☐ Входи на ПП, биваци, заслони – информация и интерпретация с табели върху специални конструкции, брошури и листовки;
- ☐ Кътове за отдих, информационни точки, погледни места, ПЗ и ЗМ – информация и интерпретация с табели;
- ☐ Приключенски модули, информационни и посетителски центрове - всички видове информация и интерпретация, включително специализирана инфраструктура, филми, игри, интерпретатори, брошури, листовки, карти и др.;
- ☐ Разходки или турове с водачи;
- ☐ Масови прояви;
- ☐ Места за подслон – информация с табели, листовки и брошури.

6.3. Поддържане на обществена информирана среда

Информацията се предлага на определени интервали, но достатъчно често, за да поддържа обществен интерес към Парка и неговото управление. Тя включва биотичната и абиотична характеристика на защитената територия, вкл. и на другите защитени територии в Парка; правила, препоръки (вкл. за приемливо и очаквано поведение) към посетителите, начин на управление на ПП. Освен информацията за ПП като атракция и обект за посещение, се разпространява любопитна и образователна информация, информация за събитията в Парка, за управленските и партньорски дейности и проекти.

За целта се използват възможностите на:

- Мрежа от „зелени журналисти“;
- Табели в туристически и посетителски обекти;
- Информационни, образователни и туристически центрове;
- Internet web sites;
- Предоставена информация от служители и доброволци на ПП;
- Печатни материали и издания.

Към настоящия момент се разработва Стратегия за информационното обезпечаване на населените места относно защитената територия.

6.4. Информационни/ Посетителски центрове – обекти за работа с посетителите

Посетителските центрове са специализирани обекти от туристическата инфраструктура, чиято цел е да предлагат информация, образователни и интерпретативни програми и туристически продукти и условия за обучение и работа с различни целеви групи в Парка.

Основните функции на центрoвете са:

Общуване: Позволяват на хората да общуват с природата на Парка, с администрацията на Парка и помежду си по повод на Парка. Главният предмет на тяхното общуване е Паркът.

Информационни: Информират посетителите за Парка (управление, статут, структура; качества на територията - биологично разнообразие, консервационна значимост на видовете, резервати); за възможностите за туризъм – маршрути и екопътеки, посетителски атракции и др.

Образователни: Работа с деца и възрастни чрез тематични стационарни експозиции и гостуващи изложби; занимания на открито в обособени кътове, изнасяне на беседи и програми по маршрути; представяне на филми, видео- и мултимедийни презентации, игри и др. В съответствие с Концепцията, представяща цялостното възприятие на защитената територия, чрез създаване и предлагане на обекти и продукти, осигуряващи разнообразни и висококачествени преживявания сред природата, Центровете ще развият и специфичност в тематиката на експозициите и програмите, които ще предлагат.

Предоставяне на услуги: Информация за атракционите и местата за подслон, за масови и спортни събития и др. Логистични услуги: продажба на подкрепителни напитки и храни, сувенири и др.

Изградени и оборудвани по подходящ начин, центрoвете могат да служат и за демонстрация на съвременни методи за алтернативни енергийни източници, пунктове за мониторинг, охрана и противопожарни депа.

7. Подкрепящи дейности за постигане на целите

7.1. Финансиране. Финансирането има връзка с намирането и управлението на финансовите ресурси необходими за ефективно прилагане на Плана за управление на посетителите. Възможни източници за финансиране са Проекти, изпълнявани в рамките на Оперативна програма „Околна среда“, както и други външни финансираня.

7.2. Партньорство. Създаването на бизнес партньорства, на интегрирани туристически пакети, излизането на пазара с общи туристически продукти обединяват усилията на Парковата дирекция

с местни, регионални и национални партньори за развиването и прилагането на Плана за управление на посетителите в защитената територия.

7.3.Човешки ресурси. Обучението на парковите служители, на местни предприемачи, посетители, експерти и други целеви групи, е подход, с който се повишава капацитета на ангажираните с предлагане на дейности и услуги, свързани с посетителите. Иницираното от Парковата дирекция създаване на Мобилна Екошкола и Школа „Млад водач“ за обучения на деца от училищна възраст ще създаде приемственост в поколенията с мотивирани природозащитни нагласи в ценностната система, подготвени за безопасно поведение в планината, с умения за водачество и действия в екип.

8. Мерки за управление на посетителите

Проблемите, които произтичат от посетителите в Парка са основно два типа: Брой, превишаващ поемния капацитет на мястото и неприемливо поведение, водещо до негативно антропогенно въздействие.

Основният инструмент за тяхното предотвратяване/ решаване е и настоящият План за управление на посетителите. Част от него са и въвежданите от Парковата дирекция, съвместно с партньорите си в сферата на туристическото предлагане, мерки, които могат да бъдат условно определени като „твърди“ или „меки“.

8.1. Брой на посетителите, надхвърлящ поемния капацитет на мястото

Когато данните от мониторинга на посетителите установят надхвърляне на поемния капацитет, прилаганите „твърди“ мерки могат да бъдат ограничаване размера на групите, налагане на норми (брой посетители за време или за площ) за атракция или маршрут, временно/ сезонно или затваряне на маршрути/ обекти до възстановяване на баланса. Като „меки“ може да се определят мерките, предприети за привличане в места с по-висок поемнен капацитет или насочване към по-малко използвани обекти.

Възможност за ограничаване на броя посетители е въвеждането на посетителски такси за атракционите/ маршрути в „натоварените“ места и в определени периоди. Тъй като в Парка няма такъв опит, очакванията са мярката да мотивира интерес извън активния сезон или към по-малко посещавани места.

8.2. Неприемливо поведение на посетителите

Работещите „твърди“ мерки за въздействие върху неприемливото поведение на посетителите се базират на законово основано регулиране за посетителските дейности. Важно е разписаните в ПУ на ПП Зони, норми и режими (*регламентите „може – не може“*), да са публично оповестени и посетителите да са запознати с тях.

Служители на ДПП и горски охранни органи и лица следва за присъстват на места и прояви с очаквано голямо посещение, за да могат да контролират и санкционират незаконни дейности и постъпки. По туристически маршрути, преминаващи през уязвими за антропогенно въздействие местообитания и местообитания на видове, Парковата дирекция въвежда задължителен съпровод с водачи.

Сред „меките“ мерки са информацията и екологичното образование, които влияят на поведението. Информацията се предлага в местата за достъп до Парка (входове), в обектите за подслон, на места с изградени посетителски атракции. Добре е тя да се предлага на два езика, поради засилващия се (и очакван) интерес сред чужденците към природния туризъм в България. .

Добра практика за насочване и задържане на посетителския поток далеч от уязвимите за въздействие местообитания и видове е *Туристическата зона* да бъде най-привлекателната за посетителите територия в Парка – атрактивна, с поддържани и устроени атракционни и маршрути, с широк диапазон от възможности за различни форми туризъм, за разлика от уязвимите територии - с изоставени пътеки, бариери, ограничителни знаци и др.

9. Система за мониторинг на посетителите

Ключов момент при управлението на посетителите е последователно провежданият мониторинг.

9.1.Мониторинг на броя на посетителите в ПП. С него се установява приблизителния брой на хората, посещаващи Парка, някои особености във възрастовата структура и разпределението им във времето и спрямо територията на ПП. Прилага се по опростена методика – в избраните точки се поставят наблюдатели, които описват времето на преминаване, броят и някои индивидуални особености на посетителите. Този мониторинг е приложим и полезен през летните месеци на активния туристически сезон.

9.2.Мониторинг на въздействието на посетителите върху околната среда. Данните от този мониторинг позволяват комплексна оценка на промените в местообитанията, през които преминават маршрутите и в инфраструктурата, настъпващи вследствие въздействието на посетителите върху природата.

9.3.Мониторинг на очакванията и нагласите на посетителите. Доколкото поведението на посетителите е основен фактор за негативните въздействия, необходимо е този тип мониторинг да започне възможно най-рано и да се провежда периодично, с въпроси, позволяващи сравнителен анализ на промените. Добър инструмент е провеждането на социално-икономически проучвания, съдържащи и въпроси, свързани с поведението и очакванията на посетителите.

ГЛАВА IV. ПЛАН ЗА ДЕЙСТВИЕ

ПРОГРАМИ И ПРОЕКТИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ПОСЕТИТЕЛИТЕ

1. Програма за управление на посетителите

С изпълнение на цялостната Програма за Управление на посетителите се цели постигането на следните основни цели:

- 1.1. Добре организирана и поддържана инфраструктура, включваща система от ясно маркирани, обозначени и регламентирани обекти и пътеки, използвани и поддържани от ДПП и партньори, свързване на тази инфраструктурна система с хижи, места за бивакуване и заслони. Осигуряване на безопасност за посетителите в Парка, ползващи тази регламентирана система.
- 1.2. Информирание и насочване на посетителите в околните населени места, на входовете за и в Парка към обекти и маршрути, предлагани в Парка.
- 1.3. Обучение на водачи и интерпретатори, включително и за предлагане на специализиран туризъм в Парка.
- 1.3. Създаване на връзки с предприемачи, туроператори и турагенции, утвърждаване на бизнес-партньорства.
- 1.5. Изграждане на система за мониторинг на посетителите, която да отрази въздействието им върху Парка, а резултатите да бъдат използвани при вземане на управленски решения.
- 1.6. Създаване на система от мерки за регулиране и насочване на посетителския поток.

2. Програма за управление на туристическите потоци

Проект: Управление съобразно натовареността и поемния капацитет

Проектира се и се прилага Система за регулиране и управление на специализираните туристически дейности (приключенски, образователни и др.) в Туристическата зона, съобразно натовареността и поемния капацитет на местата и обектите.

Проект: Безопасност на туристите

Прилага се Програма за безопасност на посетителите. Тя включва определяне, обозначаване и/или обезопасяване на потенциално опасните места, изготвяне, разпространяване и поддържане на информация за посетителите, система за подобро оповестяване, информирание и действие в случай на инцидент.

Програмата предвижда превантивни мерки – организиране на Школа за обучение на деца и младежи и обучения на служители на Парковата дирекция и на други органи и организации с дейности в ПП, в курсове за планински водачи, издирване, спасяване и др. подходящи форми, свързани с безопасността на посетителите.

Проект: Мониторинг на туристите

Разработва се и се изпълнява Система за Мониторинг на туристическия поток и за Мониторинг на въздействието на посетителите върху природната среда.

Системата за преброяване и мониторинг на посетителите се осъществява на определени пунктове, в зоните с посетителски атракции, местата за настаняване и нощувка и др. по преценка на Парковата дирекция.

Мониторингът на въздействието на посетителите върху околната среда включва набор от индикатори, мерки и показатели, като база за установяване границите на допустимото натоварване.

Проект: Управление на въздействието на посетителите върху компонентите на околната среда.

Базира се на резултатите от прилагането на Системата за Мониторинг на въздействието на посетителите върху околната среда. Включва анализ на резултатите от него и вземане на управленски решения, насочени към възстановяване/подпомагане на естественото самовъзстановяване на засегнатата от негативното антропогенно въздействие среда: временно ограничаване на достъпа, затваряне на маршрути, предлагане на алтернативни маршрути, възстановяване и изграждане на пътеки и т.н.), както и мерки за снижаване степента на безпокойство при чувствителни животински видове.

Проект: Повишаване на управленския капацитет

Предприемат се Мерки за обучение на служителите от Парковата дирекция, както и на други лица от институции, свързани с дейности за предлагане на услуги и осигуряване на безопасно пребиваване в ПП, в съществуващи подходящи квалификационни форми, включително проучване на водещи практики.

Проект: Управление в партньорство

Управлението на посетителите да се извършва по начин прозрачен, създаващ разбиране и подкрепа за опазването на природата в защитената територия, като за целта се привличат за участие заинтересовани групи от обществеността.

3. Програма за развитие и поддържане на туристическата инфраструктура**Проект: Управление на инфраструктурата**

Предвижда разработване и прилагане на Генерален план за развитие на изгражданата и стопанисвана от ДПП туристическа инфраструктура в Парка. Планът кореспондира пряко с Концепцията, представяща цялостното възприятие на ПП „Българка“, приоритизира нейните компоненти, планира във времето управленска дейност за изпълнение на технически проекти и програми за строителство, ремонт и поддръжка

Проект: Инвентаризация на туристическата инфраструктура,

Предвижда се ежегодно да се прави инвентаризация на инфраструктурата в Туристическата зона, за да се установи има ли и какви са пораженията след зимния сезон и да се предприемат мерки за отстраняването им преди началото на активния летен туристически сезон.

Проект: Поддържане на достъпа

Включва мерки за поддържане на туристически маршрути и съоръжения. Обезпечава необходими ремонти - установени при инвентаризацията след зимния сезон, в т. ч. ремонт на увредени информационни, указателни, предупредителни и ограничителни табели, знаци и маркировка, аварийни и обезопасителни действия. Осъществява проектиране, монтаж и поддържане на бариери, обозначения и съоръжения на входове към Парка. При установена необходимост от възстановяване/самовъзстановяване на природната среда или отстраняване на опасни за живота и здравето на човека обстоятелства, предприема мерки за пренасочване на посетителския поток чрез временно затваряне, маркиране на алтернативни трасета или закриване на маршрути.

Проект: Обекти за специализиран туризъм и екстремни спортове

Предвижда се сформирание на експертен екип, който заедно с Дирекцията на Парка, специалисти от БАН и др., да разработи процедури и правила за използване и поведение на места и обекти на специализирания туризъм, в т.ч. екстремни спортове, които да се прилагат в ПП.

Проект: Представяне и популяризиране на паметниците на културата

Предвижда проучване и картиране на обектите на археологията, историята, културата, етнографията и фолклора в Парка, мястото им в местната и националната култура, като съвместно с отговорните за тях институции се допринесе за интерпретирането и опазването им.

Проект: Управление на отпадъците и отпадъчните води

Прилага се основния принцип за изнасянето на отпадъците извън Парка, като се допуска и тяхното разделно събиране и последващо частично обезвреждане и оползотворяване. За ограничен брой обекти на приключенския туризъм се предвижда разработване и прилагане на мерки за организирано събиране и изнасяне на твърдите битови отпадъци. Принципът „внесяш - изнасяш“ по отношение на отпадъците се популяризира сред посетителите с образователни кампании, вкл. и периодично организирани други атрактивни форми за обществена осведоменост.

Поощряват се доброволчески кампании за почистване.

Инициира се периодичен мониторинг на води в райони, потенциални за замърсяване от сгради и съоръжения, разположени над вододайни зони или от промишлени мощности, изградени в поречието на реките. При установени отклонения се предприемат предвидените законови мерки.

4. Програма: Природен парк „Българка“ – атрактивна туристическа дестинация

Проект: Комплексно представяне и възприемане на защитената територия

Разработва се и се прилага Концепция, представяща цялостното възприятие на защитената територия, чрез създаване и предлагане на обекти и продукти, осигуряващи разнообразни и висококачествени преживявания сред природата в тясна връзка с културно-историческото наследство на територията, екологосъобразно настаняване и пребиваване на посетителите в Парка.

5. Програма за икономически ползи в общините

Проект: Насърчаване на екотуризма и селския туризъм

Включва създаване на условия да се съчетават управленските цели на Парка за развитието на туризма, с интересите на местните хора за икономически ползи на база туристическата дестинация Природен парк „Българка“ чрез предоставяне на услуги от сферата на обслужването на посетителите и стопанисване на туристически атракции в Парка.

Проект: Разработване на интегрирани туристически продукти

Наличието на сериозен потенциал от туристически обекти и атракции в и около Парка, създават предпоставка за разработване на съвместни/интегрирани продукти, свързани с предлагане на туристически услуги извън Парка и в Парка, в т. ч. водачески услуги, организация на предоставянето на услугите, маркетинг на сувенири и реклама и др.

Водят се преговори с органи, институции, туристически агенции, туроператори и лица, които предлагат на туристическия пазар продукти и услуги в населените места край Парка, за създаване на интегрирани пакети/продукти/услуги.

При създаването на интегрираните туристически продукти се отчитат особеностите на защитената територия, на целевите групи, съвместимостта на формите на туризъм.

Разработените интегрирани продукти се предлагат на туристическия пазар с общ маркетинг и реклама.

Проект: Обучение на водачи и туроператори

Проектът предвижда обучение на служители от ДПП, на туроператори и др. лица, предлагащи услуги в защитената територия, както и на доброволци, за провеждането на специални дейности - планински водачи, наблюдения на дива природа и др., за придобиване и на умения да интерпретират основните елементи на Парка и особеностите на региона.

Проект: Бизнеспартньорства в областта на туризма

Разработват се критерии и параметри на процес за създаване на бизнес партньорства на Дирекцията на ПП „Българка“ с предлагащите туристически услуги (*нощувка и хранене, туристическа обиколка, туристическа атакция*) в Парка и в околпарковата територия. Проектът предвижда идентифициране на потенциални партньори, водене на преговори за условията на партньорството, запознаване с характера на кандидатстващата услуга и др. Осъществява се процес на мониторинг за покриване на критериите и утвърждаване на бизнес партньори със сертифицирани с марката „Парк Българка“ туристически услуги.

6. Програма за утвърждаване на Парковата идентичност и обществена информираност

Проект: Утвърждаване на Парковата идентичност

За утвърждаване на Парковата идентичност се проектират и се прилагат Стандарти за посетителската и административна инфраструктура в защитената територия, вкл. система от символи, знакови за ПП.

Проект: Информирано пребиваване в ПП

За информирано пребиваване на посетителите в Природния парк се прилага единна система от информационни, указателни, предупредителни и ограничителни табели и знаци, които се поставят в основните комуникационни точки на Парка, в местата за специализирани дейности и други, както в Туристическата зона, така и извън нея.

Проект: Стратегия за информиране на обществеността за възможностите за туризъм

Разработва се и се прилага Стратегия за информиране на обществеността за възможностите за туризъм, предлаганите туристически продукти и услуги в Парка с цел приоритизиране на целите, определяне на таргет групите и локацията на обекти и продукти.

Проект: Популяризиране на Парка

Информация за ценностите на Парка и значението му като елемент от Националната екологична мрежа и зона от Европейската екологична мрежа НАТУРА 2000, както и за предлаганите от Парковата дирекция (*и партньори*) туристически продукти и услуги, се разработва на различни носители – електронни (*сайтове и филми*), печатни издания (*карти, постери, брошури, книги*), инфомационни табели, приключенски модули др. Информационни материали и продукти се разпространяват в територията на ПП (*входове в ЗТ, информационни и посетителски центрове, туристически комплекси, специализирани маршрути, граници на Природни забележителности и Защитени местности и др.*); чрез информационни канали/посредници на Парковата администрация – уебсайтове, презентации, сродни структури и партньори, „зелени журналисти“, както и сред заинтересовани среди извън Парка - туристическите бюра и сдружения, НПО, туроператорски агенции, ВУЗ-ове, училища, спортни ферации и клубове, доброволци, планински спасители, водачи и др.

Проект: Маркетинг и реклама и на марката „Парк Българка“

Базира се на *Стратегията за информиране на обществеността за възможностите за туризъм, предлаганите туристически продукти и услуги в Парка*. Включва Мерки за системно взаимодействие с туристически сдружения, туроператори, прдприемачи в областта на туризма, средства за масова информация и др, чрез предоставяне на информации и прессъобщения, организиране на пресконференции във връзка с дейности на Парка и за извънредни събития, срещи за преглед на постиженията и проблемите, идентифициране на нуждите от допълнително информиране, теренни пътувания за журналисти, учители, туроператори – турове до природни и посетителски обекти и за промотиране на обекти и услуги и илюстриране на въпроси от управлението на Парка.

7. Оценка на въздействието на Плана за управление на посетителите върху природата

На всеки 4 години след приемането на Плана за управление, се прави анализ, доколко мерките, предвидени в ПУП са ефективни и са довели до желаните ефекти.

Индикаторите за ефективността кореспондират с поставените основни цели на ПУП и създават условия за оценка на изпълнението им. Оценка се изготвя на база изводи и сравнителен анализ за развитието на посетителската инфраструктура и предлаганите туристически продукти, резултати от Мониторинга на посетителите и Мониторинга на въздействието на посетителите върху околната среда, анализ на резултати от провеждани анкети, социологически проучвания, резултати от проведеното обществено обсъждане за изпълнението на ПУ¹.

Като индикатори за ефективността могат да служат:

- брой интерпретирани маршрути и обекти;
- брой рехабилитирани маршрути и обекти;
- разнообразие на туристическите продукти (*брой предлагани теми и форми, вкл. интегрирани продукти*);
- брой посетители, вкл. в атракционите и информационните центрове на Парковата дирекция и други, разположени близо до Природния парк;
- брой участници в организирани дейности, предлагани от Парковата дирекция (екологични мобилни школи, Школа "Млад водач", спортни състезания, организирани посещения по специализирани маршрути с водач и др.);
- оценка на степента на въздействие на посетителите, вкл. върху консервационно значими местообитания и местообитания на видове (доколко е опазена природната среда);
- брой и характер на регистрираните нарушения;
- доколко предлаганите услуги в защитената територия задоволяват нуждите на посетителите и доколко начинът на управление на Парка (*зони, режими, норми*) отговаря на очакванията на посетителите (анкети, проучвания).

Възможни са и други индикатори за ефективността.

Крайният анализ ще даде картина доколко ПУП е допринесъл за промяна в поведението на посетителите и на природната среда.

¹ Съгласно чл. 60, ал. 3 от ЗЗТ на всеки 4 години се организира публично обсъждане на изпълнението на ПУ

НАСОКИ

за прилагане на диференциран подход в работата с посетителите

В работата на водача, аниматора в информационния или образователен център и особено на интерпретатора е изключително важно да познава особеностите на различните посетителски аудитории.

Слушателите ни са специални

Те идват в Парка или в неговия Център по свое собствено желание, готови да видят своя познат свят по нов начин.

Те са в отпуск, разполагат с времето си, дошли са не за лекции или поучения, а по-скоро за вдъхновение и отдиш, искат да бъдат заинтригувани.

Те не са празни съдинки, които чакат да бъдат напълнени с екологични мъдрости. Те трябва да свържат новата информация с досегашния си опит.

Затова трябва да се отчита, макар и в най-общ смисъл, техния произход, интереси и опит; да се оцени начина, по който те гледат на природата, за да им се помогне да разширят своите възприятия.

Ангажиране на аудиторията

Хората тръгват по маршрутите или се включват в програмите, търсейки преживявания, които носят удовлетворение, а то може да дойде от въздействието върху физиката, емоциите и интелекта.

Няма универсална аудитория, за която да важи всяка беседа или интерпретация. Всяка аудитория си има уникални характеристики и интереси.

Някои основни специални аудитории са:

- По-възрастните;
- Чужденците;
- Различните етноси/Малцинствата;
- Хората с увреждания и с двигателни ограничения;
- Семействата;
- Деца и младежи.

По-възрастни хора

❖ Характеристики

За по-възрастните хора е важно да се знае, че те са предимно в пенсионна възраст, имат повече свободно време, по-малки физически възможности (подвижност, слух, зрение), по-богат жизнен опит, по-малко притеснение и по-голяма общителност.

❖ Специални нужди

Ценят високо възможността да общуват с други на тяхната възраст. Връщат се често на места, които вече познават и харесват. Обичат задълбочените програми с продължение. Имат възможност да прекарат повече време.

❖ Изисквания към водача/аниматора/интерпретатора

Избягвайте продължителните или бързи разходки. Често зрението и слуха на тези посетители са увредени, затова наблюдаването и слушането може да са проблем. Разчитайте на значителния им опит и насърчавайте общуването и споделянето помежду им.

Чужденци

❖ Характеристики

За тях е характерно, че често са с ограничени познания по езика. Може да нямат познания и опит със средата или обектите в нея, които са предмет на беседата или интерпретацията. Обикновено са младежи, с добро образование.

❖ Специални нужди

Внимавайте с културните различия на всяка националност. Отчитайте езиковите им възможности.

❖ Изисквания към водача/аниматора/интерпретатора

Избягвайте разговорни изрази и идиоми. Говорете бавно и отчетливо.

Отделете време да проучите специалните им интереси.

Никога не приемайте, че „обикновеното“ на пръв поглед за вас не си струва да се отбележи за тях.

Различните етноси/Малцинства

❖ Характеристики

Много групиот различни етноси или малцинства често не получават пълно удовлетворение от посещенията се в парковете, природните обекти и историческите местности, където обикновено се преекспонират традициите на мнозинството.

Практиката ще Ви подсказва кои са тези групи у нас – подходете към тях с уважение.

❖ Специални нужди

Добре е предварително да се разучат особеностите на тези групи и това как техните ценности и традиции са представени/вписват се в конкретната среда/отделния обект.

❖ Изисквания към водача/аниматора/интерпретатора

Ангажирайте тези групи в интерпретацията на тяхната собствена култура или потърсете техния принос още при разработването на програмите¹.

Хора с увредено зрение

❖ Характеристики

Започва се от тези, чието зрение е било коригирано с очила, до тези, които „виждат“ чрез слушане и пипане.

❖ Специални нужди

Обръщайте се към тези посетители директно, а не чрез друг човек.

Дайте им описания на предмети, сцени и др.

Ако не сте сигурни доколко са Ви разбрали, попитайте ги каква помощ им е необходима.

❖ Изисквания към водача/аниматора/интерпретатора

¹ Пример могат да бъдат Каракачаните (Черните бегълци), чиито бит и култура оставят своите следи чрез вековната практика на трансхуманното животновъдство във високата планина.

Ангажирайте тези посетители, като им давате да пипат предмети.

Хора с увреден слух

❖ Характеристики

Почти 4 % от нашето население страда от увреден слух.

По принцип, приемерте, че по-възрастните ще имат затруднения при чуването.

❖ Специални нужди

Необходимост да виждат лицето на водача/интерпретатора.

Необходимост да виждат предметите и да им се дават визуални очертания.

❖ Изисквания към водача/аниматора/интерпретатора

Обръщайте се с лице към посетителя.

Нека устата Ви да бъде открита за погледа на посетителя, дръжте си ръцете далече от нея, когато говорите.

Говорете бавно.

Повтаряйте важни моменти и въпроси.

Когато говорите за обекти, с които има визуална връзка – посочвайте ги.

Хора с двигателни ограничения

❖ Характеристики

Това са посетителите, които трябва да използват инвалидна количка, патерици, бастуни, подкрепа от други хора и др. при придвижване.

❖ Специални нужди

Да им се осигури равен достъп.

На подходящи места, достъпни с автотранспорт, се изграждат маршрути „Достъпна среда“.

За посещения на Центрове в градска среда се поставят специални рампи за придвижване.

❖ Изисквания към водача/аниматора/интерпретатора

Ограничете разходките до места, които са достъпни.

Избягвайте стръмни склонове и неравен терен.

Семейства

❖ Характеристики

Семейните групи имат широк обхват от мотиви (стремеж към здравословен начин на живот, хоби, свързано с природата, събиране на диворастящи билки, плодове и гъби, спортни занаяти и др) за посещения в Парка, както и за включване в организирани посещения на интерпретирани маршрути и екопътеки, в интерпретаторски програми.

❖ Специални нужди

Повече време за общуване в семейството.

Отделяне на повече внимание на децата.

Научаване на нещо ново.

❖ Изисквания към водача/аниматора/интерпретатора

Ангажирането на децата би послужило като катализатор за ангажирането на цялото семейство.

Работа с деца и младежи

Децата съставляват голяма част от посетителите в Парка и в неговите информационни и образователни центрове. Независимо дали идват от училище, младежка организация или със семейството си, те могат да осигурят ентусиазма и удивлението, необходими за една успешна програма.

Специални хора, места и преживявания от детството ни оформят живота ни като възрастни. Пожизнената отдаденост и интереси до голяма степен се определят от преживяванията в детството. За децата преживяванията сред природата може да бъде жизнена сила за формиране на тяхното бъдещето.

Отчита се, че възприятието и способностите на децата се различават от тези на възрастните, както и че децата от различни възрасти имат различни възприятия и способности.

❖ Деца от предучилищна възраст

Работата с тях следва да се фокусира върху играта, фантазията и сетивата.

Груповите занимания, обикновено се ограничават до групи, които са достатъчно малки, за да могат да гарантират индивидуално внимание. Кукленото шоу, разказването на истории и други програми, които ангажират фантазията, могат да задържат вниманието на по-големи групи за изненадващо дълго време.

Ефективните подходи включват:

- Игри
- Кукли
- Песни
- Истории (разказани или прочетени)
- Изследване с ангажиране на сетивата

Децата изследват света на насекомите, като събират и разглеждат истински или като си правят части от насекоми, които могат да носят

Любим герой може да е Мечо, който води децата на разходка в природата.

Децата от предучилищната възраст обичат историите.

Цветни листчета амбалажна хартия се използват при изследване с ангажиране на сетивата. Децата търсят неща в природата, които отговарят на техните цветове. Като забавна алтернатива може да се опита с кутия цветни моливи.

❖ Деца на училищна възраст

В работата с децата от началното и основното училище подходящи са програмите, които могат да бъдат шоу за големи групи или индивидуални дейности. Важното в лучая е ангажирането с конкретни преживявания. При програма за по-голяма група, груповото участие може да се осъществи чрез въпроси от страна на водещия и отговори от аудиторията. Физическото участие и хуморът в шоуто за деца също са важни.

На този стадий са полезни метафорите за сложните процеси, например, гората с нейните „дървесни апартаменти“ може да се сравни с жилищен блок. Кой живее на таванския етаж? Блякави герои като ястребите, които летят с личните си самолети! Какво можем да открием в мазето (тършувайки под слоя от окапали листа)? О, вижте бръмбарите! Имам бръмбари в мазето си!”

В работата с деца е необходимо ангажиране. Играта с компютри, натискането на бутони и боравенето с предмети са често използвани средства да научат децата за техния физически, биологически и социологически свят. Много често, обаче, е необходимо някой възрастен да ги накара да се замислят за идеята, която се демонстрира, а не просто да натискат бутони, за да получават реакция.

Ефективните подходи включват:

- Дейности и игри за учене на понятия
- Изследвания и открития
- Споделяне и съпричастност
- Истории, кукли, скечове, превъплъщения
- Задаване на въпроси
- Уреди, с които може да се работи
- Физическо и сетивно ангажиране
- Метафори

❖ Юношите

Те се доближават до пълните способности на възрастния. Могат да работят с идеи, дори когато обектът отсъства.

Например, могат да преценят аргументите „за“ и „против“ изсичането на горите, убиването на мечките. Те могат логически да защитят своето заключение по въпроса и да го приложат в по-широк социален контекст. Могат да разглеждат въпроса от гледна точка на миналото или бъдещето, не само на настоящето. Могат да предвидят нравствените аспекти на въпроса по абстрактен и зрял начин. Симулации и игри, които изследват сложни въпроси или процеси им позволяват да възприемат други гледни точки и да открият нови идеи. Ролевите игри са много полезни за тях.

Ефективните подходи включват:

- Дискусии и дебати
- Изследване и откриване
- Симулация
- Ангажиране в дейности и проекти

Експедициите помагат на подрастващите да се научат да работят в екип, да разчитат на себе си и да ценят дивата природа.

Още работещи подходи:

- Определете конкретни очаквания и граници на поведението в началото на маршрута, програмата.
 - Намерете работа за проблемните деца (*напр. да се грижат за помощните материали*).
- Поддържайте леко и ведро настроение – не викайте, не крещете, това

потвърждава, че сте изгубили контрол.

- Осигурете си помощ от учители, родители или други помощници за справяне с проблемните деца.
- Стойте до проблемните деца, поставяйте ръка на рамото им.
- Бъдете пример за правилно поведение (*напр. вдигайте хвърлени боклуци*).
- Бъдете последователен при подхода към проблемите - не отправяйте заплахи, които не можете да изпълните (*напр. ще ти скъсам ушите, ще те върна обратно*).
- Организирайте класа по възможност в групи от по пет до десет души. Може да имате нужда от доброволци.
- Физическото и словесното ангажиране на децата е съществено.
- Използвайте подходи, препоръчвани по-горе за различните нива.
- Използвайте ресурсите и историите за редата и обектите.

Как ще разберете дали сте се справили успешно

Повечето от нас имат интуитивно усещане за това „*какво е станало*”.

Вашето усещане за успеха може да е резултат от сложни подбуди и обратна връзка, които не е лесно да се измерят. Показатели като зрителен контакт, ентузиазизирано участие, въпроси или дори относителното присъствие са индикации за привлекателност на обектите и успех на представянето.

Това са непосредствени, и - често, доста точни начини за обратна връзка.

❖ Самооценка

Накарайте колега да наблюдава представянето Ви и да Ви даде препоръки. Намерете „специалист”, който да наблюдава и анализира презентацията Ви. Попитайте избрани посетители дали целите са им били ясни.

❖ Някои начини за оценка

За да разберете дали представянето Ви е било успешно, трябва да имате мярка за „успех” - общи и конкретни цели, които преследвате и начини да разберете дали сте ги постигнали. Преди да започнете, формулирайте целите си във вид на неща, които посетителят да направи, напр.: „*След разходката той ще може да каже как старите гори спомагат за увеличаване на биоразнообразието*”. Разбира се, Вие няма да „изпитвате” аудиторията си след всяка разходка, за да проверите дали могат да отговорят на въпросите.

Формулираните цели ще Ви помогнат да не се отклонявате и могат да покажат дали осъществявате подходящият контакт с аудиторията си.

Използвана литература:

Tilden, Freeman. *Interpreting Our Heritage*. 3rd edition, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1977

ПРОГРАМА

ЗА БЕЗОПАСНОСТ НА ПОСЕТИТЕЛИТЕ

В ПРИРОДЕН ПАРК „БЪЛГАРКА“

Изготвя се в изпълнение на

План за управление на посетителите,

гл. IV. План за действие, Програми и проекти за управление на посетителите,

т. 2. Програма за управление на туристическите потоци,

Проект: Безопасност на туристите

I. Цел

С Програмата се цели да се създадат условия за безопасно пребиваване на посетителите в територията на Природен парк „Българка“. Предвидените дейности са насочени към определяне, обозначаване и обезопасяване на потенциално опасните места, изготвяне, разпространяване и поддържане на информация за посетителите, подобро оповестяване, информирание и действие в случай на инцидент.

II. Дейности:

1. Определяне, обозначаване и обезопасяване на потенциално опасните места

1.1. Да се проучат и картират потенциално опасните за живота и здравето на посетителите места, разположени по трасета на туристическите маршрути, свързани с:

- *релеф* - свлачища, срутища, сипеи, лавиноопасни места, дерета и долове;
- *биоразнообразие* – сватбовища на едри копитни животни, точкови находища на отровни влечуги;

○ *дейности* - дърводобив, лов, трасета на ски писти, установено нерегламентирано движение с мотори, АТВ-та и други високоскоростни МПС;

○ *съществуваща инфраструктура* – амортизирани съоръжения (мостове, парапети, подпорни стени по трасета и др.) подлежащи на ремонт, чешми и извори, използвани от посетителите, с непроучени качества на водите, липсваща или увредена жалонна маркировка и др.

Възлага се по ЗОП

1.2. Да се разработят и тиражират предупредителни и информационни табели с текст и знаци, съобразно идентифицираните опасности и поставят на критичните места.

Възлага се по ЗОП

1.3. Да се организира изследване на питейните качества на водите в чешмите и изворите, използвани от посетителите и се поставят обозначения относно годността на водата за пиене.

Възлага се по ЗОП на оторизиран изпълнител

1.4. Органи и организации, осъществяващи дейности – дърводобив, ски спортове, ловен туризъм и под., разработват и поставят временни (за съответния активен период) предупредителни знаци и осигуряват зони, свободни от практикуваните дейности.

Срок: За поставяне - 10 дни преди започване на дейностите;

За отстраняване – 5 дни след приключване на дейностите

Изпълнител: съответните организатори

2. Информационно¹ - превантивни мерки

2.1. Дирекцията на Природен парк „Българка“ инициира създаването на работна група с участието на представители на заинтересованите страни – ПСС, БТС, ВиК, Районните управления „Пожарна безопасност и защита на населението“ и др., с цел разработване на *Препоръки за безопасността* на посетителите и *Правила за безопасно поведение* в Парка, които да се въведат през активния летен туристически сезон 2014г.

Срок: края 2014 г.

Изпълнител: Дирекция ПП

2.2. В контекста на препоръките за безопасност Парковата дирекция организира информационна кампания, в рамките на която:

2.2.1. Разработват се, тиражират и поставят информационни материали в комуникационни точки на ПП (входове, начало на маршрути, посетителски обекти, информационни центрове и под.).

2.2.2. Разработват се и се тиражират издания, свързани с безопасността в дивата планина, като включва в тях препоръки за екипировката, за движението в планината, за опасностите, свързани с климатичните особености, координати на ПСС и ДПП и др. Изданията са в масов тираж и се разпространяват в главните комуникационни точки на ПП: офис на ДПП, входове ПП, информационни центрове на ПП и на партньорски организации, хижи, хотели и др. подходящи места.

2.2.3. Организирант се информационни дни /пресконференции за представяне на изготвените от работната група Препоръки за безопасността на посетителите и Правила за безопасно поведение в Парка.

2.2.4. Изготвя се беседа, предназначена за представяне на *Препоръките* и *Правилата* в информационните центрове и училищата.

2.2.5. Разработва се поредица от материали, свързани с темата за безопасността в ПП, предназначена за медийни предавания/ публикации.

Срок: 2014-2015 год.

Изпълнител: Дирекция ПП и партньори

3. Подготовка/ действия в критични ситуации

3.1. Противопожарна дейност.

3.1.1. Парковата дирекция, съвместно с ВиК, актуализира и поддържа Регистър за състояние и достъп до съоръжения, каптажи, резервоари и водохващания в ПП като условия за оперативност при необходимост от противопожарни действия.

¹ Включва информиране на посетителите различно от информацията в табелите и знаците по т. 1.

Срок: 2015 год.

Изпълнява: ДПП и ВиК

3.1.2. Парковата дирекция регламентира места за палене на огън в Парка, изгражда и поддържа в тях обезопасени огнища.

3.1.3. Собствениците и стопаните на места за подслон, кътове за отдих, спортни и развлекателни съоръжения в прилежащи на Парка територии, предприемат изискваните за сградите противопожарни мерки. В районите на открито, регламентират места за палене на огън, изграждат и поддържат в тях обезопасени огнища.

Изпълнява: Съответните собственици и стопани

3.1.4. Парковата дирекция съдейства на горските стопанства Габрово, Трявна и Мъглиж, кметовете (кметските наместници) от прилежащите на Парка населени места, за създаване на гасачески групи, оборудвани с необходимия инвентар.

3.1.5 В подходящи помещения от административната инфраструктура на ДПП може да се организират противопожарни депа, оборудвани с облекла и необходимия гасачески инвентар.

Изпълнява: ДПП

3.1.6. Парковата дирекция поддържа актуален списък с координати на териториално обвързаните с ПП отряди от ПСС, РУ за ПБЗН, службите и лицата от общините, ангажирани с органи (вкл. консултативни) за безопасност и др.

4. Обезопасяване на масови прояви

4.1. За осигуряване на безопасност, при планиране на масови прояви (*походи, състезания, публични събития, събори и др.*) в Природния парк, следва да се спазват изискванията на Наредбата за специализирана охрана от ПСС на организирани прояви в планините², като организаторите на прояви трябва да отправят към ПСС писмена „Поръчка за специализирана охрана“ най-малко 30 дни преди датата на започване на проявата. Поръчките за специализирани прояви от международен и републикански ранг се отправят към директора на дирекция ПСС при Секретариата на НС на БЧК, София; за прояви от регионално и локално значение - се отправят към началника на отряда на ПСС, охраняващ съответния район.

Изпълнител: организаторите на прояви

4.2. Парковата дирекция въвежда за организирани групови посещения на ученици по маршрути или в приключенски атракциони, следните изисквания:

- три дни преди посещението в ДПП се подава информация за дата, начален час и сборен пункт в ПП;
- на група до 10 човека се осигурява един ръководител.

Изпълнител: организаторите на посещенията

4.3. Организираните групови посещения с образователна цел по изградените от Парковата дирекция еко- и образователни пътеки се придружават от водач/интерпретатор - служител на ДПП или обучен доброволец.

² Утвърдена от НС на БЧК с решение № 123 от протокол № 11 на заседание на НС на БЧК от 04. 11. 2005 г.

5. Повишаване капацитета на човешките ресурси

5.1. Служители на Парковата дирекция и на други органи и организации с дейности в ПП, се включват в курсове за планински водачи, издирване, спасяване и др. подходящи форми, свързани с безопасността на посетителите.

5.2. Парковата дирекция проучва и прилага добри практики за осигуряване на безопасно пребиваване в защитени територии.

5.3. Дирекцията на Природен парк „Българка“ организира Школа „Млад водач“ - за обучение на деца и младежи в умения и техники за безопасно пребиваване в планината. Образователната програма на Школата включва камерални и теренни дейности и е в концептуална връзка с други съществуващи форми на образование в ДПП.

6. Контролни мерки

6.1. Изпълнението на Програмата за безопасност се отчита ежегодно.

6.2. Програмата може да се актуализира и допълва, съобразно изпълнените дейности, възникналите нови реалности в нормативната уредба, касаеща безопасността или при установени през отчетния период дефицити в програмните дейности.